

NAUJAUSIŪJŲ LAIKŲ KONFLIKTŲ ARCHEOLOGIJA: LIETUVOS PARTIZANINIO KARO TYRIMŲ ATVEJIS

AISTĖ PETRAUSKIENĖ, GEDIMINAS PETRAUSKAS

Straipsnyje pristatoma naujausiųjų laikų konfliktų archeologija, atskleidžiami jos bruožai, teorinės ir metodinės apibrėžtys. Nagrinėjami Lietuvos partizaninio karo vietų archeologiniai tyrimai (1992–2013 m.), jų rezultatai, išskiriamos ir apžvelgiamos atskiros tyrimų kryptys. Ypatingas autorių dėmesys teikiamas 2010 m. Lietuvos Laisvės Kovos sąjūdžio tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotojo L. Grigonio-Užpalio vadavietės Daugėliškių miške (Raseinių r.) tyrimams. Remiantis šio partizanų bunkerio tyrimų rezultatais atskleidžiamas archeologijos vaidmuo partizaninio karo vietų tyrimuose, naujausiųjų laikų konfliktų archeologijoje ieškoma ribos tarp archeologijos mokslo ir metodo.

Reikšminiai žodžiai: naujausiųjų laikų konfliktų archeologija, Lietuvos partizaninis karas, archeologiniai tyrimai, Daugėliškių miško bunkeris.

This article presents modern conflict archaeology, revealing its features as well as theoretical and methodical definitions. The archaeological investigation of Lithuanian partisan war sites (1992–2013) and their results are examined and the separate research directions are distinguished and surveyed. The authors pay special attention to the 2010 investigation of the Daugėliškių Forest (Raseiniai District) headquarters of L. Grigonis-Užpalis, Deputy Chairman of the Presidium of the Council of the Union of Lithuanian Freedom Fighters. The results of the investigation of this partisan bunker reveal the role of archaeology in the investigation partisan war sites and help to define the boundaries between archaeological science and method in modern conflict archaeology.

Keywords: modern conflict archaeology, Lithuanian partisan war, archaeological investigation, Daugėliškių Forest bunker.

ĮVADAS

Paveldo tvarkybos reglamentas apibrėžia, kad archeologinis sluoksnis yra „iki 1800 m. susidaręs kultūrinis sluoksnis, kurio archeologiniai tyrimai arba jame esantys archeologiniai radiniai yra vienintelis arba vienas iš pagrindinių mokslinių duomenų šaltinių“. Nors XIX–XX a. į apibrėžtas chronologines ribas nepatenka, bet archeologiniai tyrimai privalomi vykdant žemės judinimo darbus XIX–XX a.

karinių konfliktų ir pasipriešinimų metu nužudytų asmenų palaikų laidojimo ir užkasimo vietose, į Kultūros vertybių registrą įrašytose bei karių kapinėse esančių kapų vietose (PTR 2.13.01:2011 „Archeologinio paveldo tvarkyba“, str. 10 ir 12.7).

Lietuvoje partizaninio karo vietas patriotiškai nusiteikę visuomeninių ir politinių organizacijų nariai, pavieniai entuziastai pradėjo kasinėti Atgimimo ir pirmaisiais nepriklausomybės metais. Rezistentų palaikų užkasimo vietos kasinėtos siekiant aptikti

žuvusiųjų palaikų, bunkeriai ir žeminės¹ – atstatyti ar tiesiog surasta partizanų ginklų, dokumentų ir kitų daiktų. Tuo pat metu atlikti pirmieji archeologiniai rezistentų palaikų užkasimo vietų tyrimai, bet didesnio archeologų dėmesio partizaninio karo vietos sulaukė tik XXI a. 1-ojo dešimtmečio pabaigoje. Keletas pastaraisiais metais kompleksiskai tyrinėtų partizanų bunkerių ir palaikų užkasimo vietų atskleidė archeologinių tyrimų reikšmę ir galimybes, leido į šias vietas pažvelgti naujai.

Lietuvoje pirmą kartą naujausiųjų laikų archeologijos terminą paminėjo G. Zabiela (2002). Tuo met autorius straipsnyje apžvelgė retus XIX–XX a. objektų archeologinius tyrimus ir konstatavo, kad šio laikotarpio archeologija Lietuvoje dar nesusiformavusi, tyrimų objektas ir uždaviniai – neapibrėžti. Vis dėlto, G. Zabiela nuomone, naujausiųjų laikų archeologija turėtų tapti „santykinai savarankiška archeologijos sritimi“, kurios tikslas būtų papildyti trūkstamus rašytinių šaltinių duomenis. Pastaruoju metu platesnių publikacijų sulaukė keli partizaninio karo objektai: Daugėliškių miško (Raseinių r.) (Čepulytė, Petrauskas 2011; 2012), Balandišio ir Minaičių (abu – Radviliškio r.) partizanų bunkeriai (Vėlius, Žygelis 2013), partizanų ryšininkų Sąjūdyba Balandiškyje (Petrauskas, Vaitkevičius 2013a). Atskiruose darbuose apibendrinti Lietuvoje rengti XX a. objektų archeologijos (Čepkauskaitė 2013) ir teismo archeologijos (Jankauskas *ir kt.* 2005a; 2005b; Jankauskas 2009; Savulytė 2013) tyrimai bei jų rezultatai.

Straipsnyje naujausiųjų laikų konfliktų archeologijos (angl. *modern conflict archaeology, archaeology of modern conflict*) terminas žymi XX a. karinius konfliktus nagrinėjančią archeologijos mokslo šaką. Nors remiantis lietuviškąja istorijos periodizacija naujausieji laikai pradedami Pirmojo pasaulinio karo pabaiga, bet atsižvelgus į šios archeologijos ša-

kos sąvoką ir tyrimų patirtį Vakaruose, naujausiųjų laikų konfliktų archeologijos chronologija apibrėžiama laikotarpiu nuo Pirmojo pasaulinio karo pradžios iki šių dienų.

Naujausiųjų laikų konfliktų archeologija Lietuvoje iki šiol yra teoriniu ir metodiniu aspektais neapibrėžta archeologijos mokslo šaka. Viešose archeologų diskusijose² iki šiol pasigirsta minčių, kad naujausiųjų laikų konfliktų objektuose archeologija svarbi tik dėl lauko tyrimų metodikos, o patys tyrimai su archeologijos mokslu nieko bendra neturi. Šis straipsnis yra autorių nuo 2010 m. rengiamų lauko ir teorinių partizaninio karo tyrimų rezultatas, leidžiantis argumentuotai svarstyti apie naujausiųjų laikų konfliktų archeologiją kaip apie atskirą archeologijos mokslo šaką. Kaip pastebi archeologijos teoretikai M. Shanks ir Ch. Tilley (1992), archeologijos teorija ir tyrimų metodai negali būti priešinami. Tad archeologiniais metodais pradėjus tirti partizaninio karo vietas, archeologinius duomenis lyginant su istoriniais šaltiniais ir žodine istorija, ieškota modelio, kuriuo remiantis tyrimų rezultatus būtų galima analizuoti platesniame teoriniame kontekste.

Straipsnyje pristatoma naujausiųjų laikų konfliktų archeologija, atskleidžiami jos bruožai, teorinės ir metodinės apibrėžtys. Nagrinėjami Lietuvos partizaninio karo vietų archeologiniai tyrimai, jų rezultatai, išskiriamos ir apžvelgiamos atskiros tyrimų kryptys. Ypatingas dėmesys teikiamas 2010 m. LLKS tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotojo L. Grigonio-Užpalio vadovietės Daugėliškių miške (Raseinių r.) tyrimams. Remiantis šio partizanų bunkerio tyrimų rezultatais siekiama atskleisti archeologijos vaidmenį partizaninio karo vietų tyrimuose, naujausiųjų laikų konfliktų archeologijoje ieškoti ribos tarp archeologijos mokslo ir metodo.

¹ Nors bunkeriai ir žeminės dažniausiai laikomi sinonimais, straipsnio autoriai šiuos terminus skiria. Bunkeris – požeminė įtvirtinta, žeminė – pusiau žemėje įtvirtinta slėptuvė.

² Turimos omenyje 2011 m. lapkričio 25 d. tarptautinėje konferencijoje „Naujausi archeologiniai tyrinėjimai“ Kernavėje ir 2013 m. lapkričio 28 d. antrojoje Lietuvos studentų archeologų mokslinėje konferencijoje Vilniuje vykusios aktyvios diskusijos.

NAUJAUSIŪJŲ LAIKŲ KONFLIKTŲ ARCHEOLOGIJA

Naujausiųjų laikų konfliktų archeologija, tyrinėjanti XX a. – XXI a. pradžios ginkluotus konfliktus, kaip atskira archeologijos mokslo šaka išsiskyrė XX–XXI a. sandūroje Jungtinėje Karalystėje. Jos pradžia siejama su britų archeologu ir antropologu N. J. Saundersu. Iš Southamptono, Pietų Anglijos, kilęs tyrinėtojas Sheffieldo universitete baigė archeologijos bakalauro, Kembridžo universitete – socialinės antropologijos magistro studijas. 1991 m. N. J. Saundersas įgijo daktaro laipsnį Southamptono universitete (Saunders 2009).

N. J. Saundersas, 1996 m. lankydamasis Pirmojo pasaulinio karo Somos mūšio (1916 m. vykęs mūšis buvo vienas didžiausių Pirmajame pasauliniame kare – plg. Philpott 2006; Prete 2009; Foley 2011, p.471–472 ir kt.), kuriame dalyvavo jo senelis, vietoje Prancūzijoje, susidomėjo tokių vietų tyrimais. Tyrinėtojas į mūšio vietą žvelgė ne kaip karo istorikas, bet kaip antropologas, atkreipė dėmesį į kraštovaizdį ir vietos dvasią. Suvokęs, kad konfliktų archeologija yra nauja tyrimų sritis, savo tolesnę akademinę veiklą daugiausia skyrė Pirmojo pasaulinio karo

tyrimams (Saunders 2009). Jo iniciatyva Jungtinėje Karalystėje naujausiųjų laikų konfliktų archeologijos tyrimai įgauna vis didesnę mastą. Dabar šios srities specialistai rengiami jau dviejuose Jungtinės Karalystės universitetuose (Bristolio universitete ir Londono universiteto koledže), jos tematika rengiamos disertacijos ir kasmetinės tarptautinės konferencijos³.

Nors naujausiųjų laikų konfliktų archeologija artima istorinių laikų (angl. *historical archaeology*) ir mūšių vietų (angl. *battlefield archaeology*) archeologijai, keletas esminių bruožų šiai archeologijos šakai suteikia išskirtinumo. Naujausiųjų laikų konfliktų archeologiją apibūdina tarpdalykiškumas: archeologiniai duomenys lyginami su tekstiniais šaltiniais (istoriniais dokumentais, užrašais), žodine istorija (pasakojimais ir prisiminimais), kartografiniais, vaizdiniais (aerofotografija, ortofotografija), architektūriniais ir kitais duomenimis (Cocroft 2009, p.19, 22–25; Valero Escandell 2009, p.48–49). Žodinė istorija naujausiųjų laikų konfliktų tyrimuose vaidina ypatingą vaidmenį. Tai vienas esminių bruožų, išskiriančių XX–XXI a. pradžios archeologinius tyrimus iš kitų, gyvosios atminties nebeturinčių laikotarpių (1 pav.). Vyresnio amžiaus pateikėjai gali tiksliai nurodyti



1 pav. Fiksuojami archeologų tiriamų įvykių dalyvių prisiminimai: a – Antrojo pasaulinio karo bombardavimo Londone liudininkė, b – Daugėliškių miško bunkerio ryšininkas A. K. Bersėnas-Stirniukas (kairėje). G. Moshenskos ir A. Petrauskienės nuotr.

³ 2013 m. pabaigoje Bristolyje įvyko jau penktoji tarptautinė kasmetinė naujausiųjų laikų konfliktų archeologijos konferencija.

reikiamas vietas, atpažinti radinius, kurie naujosios kartos tyrėjams dažnai būna neatpažįstami ir sunaikiai tipologizuojami (Moshenska 2009a, p.76).

Naujausiųjų laikų konfliktų archeologijos tyrimų kryptys apima Pirmąjį (Saunders 2002; 2003; Brown 2009 ir kt.) ir Antrąjį (Thomas 2011; Moshenska 2012; 2013, p.354–358 ir kt.) pasaulinius karus, Ispanijos pilietinį karą (González-Ruibal 2011; 2012; Moshenska 2013, p.359 ir kt.), Šaltąjį karą (Cocroft, Wilson 2006), Lotynų Amerikos XX a. 7–9-ojo dešimtmečių karines diktatūras (Compañy ir kt. 2011; Zarankin, Salerno 2011) ir kitus karinius konfliktus. Tyrimai vykdomi karo ir pasipriešinimo vietose (apkasuose, bunkeruose), pastatuose, tapusiuose karo objektais (pvz., mokyklose, ligoninėse), mūšių ir atminties vietose (Valero Escandell 2009, p.44).

Naujausiųjų laikų konfliktų archeologiją galima skirstyti į siauresnes, Vakaruose nusistovėjusias atskiras tyrimų kryptis. Didžiausią patirtį apimanči grupė yra Pirmojo pasaulinio karo vietų tyrimai Europoje ir Artimuosiuose Rytuose. Antroji kryptis yra tarpdalykinės karo materialinės kultūros studijos, kurios taip pat daugiausia apima Pirmąjį pasaulinį karą. Trečioji reikšminga grupė yra karo vietų ir kraštovaizdžio studijos, žvelgiant iš kultūros išteklių, kitaip – kultūros paveldo objektų valdymo (angl. *cultural resource management*) perspektyvos. Jos apima gana platų lauką – nuo Pirmojo pasaulinio iki Šaltojo karo, įtraukiant ir šiuolaikinius karinius konfliktus (Moshenska 2008, p.160–161).

Okupuotos, į konfliktų zoną patekusios vietovės praėjus pusei ir daugiau amžiaus išoriškai gali nebeatspindėti praeities įvykių. Jose įkurdinami nauji gyventojai, aplinka neatpažįstamai pakeičiama. Tačiau šios vietos, dažnai neturėdamos jokių asociatyvių ženklų, vis tiek yra siejamos su materialiu ir nematerialiu kultūros paveldu. Dėl šios priežasties jos gali būti atskleistos per materialiąsias liekanas vykdant archeologinius tyrimus, kuomet aptinkami radiniai leidžia apibrėžti buvusių sudėtingų praeities įvykių vietas ar teritorines ribas. Archeologė G. Carr (2009, p.37–42) kaip atskirą kraštovaizdžio tipą išskiria

okupacinį kraštovaizdį ir pateikia 12 išskirtinių jo bruožų. Pvz., vietovėje aptinkami radiniai, rodantys pasipriešinimą ir nepaklusnumą okupacinei valdžiai; civilių gyventojų pastatai, kurie nusavinami ir pritaikomi kariuomenės arba aukštesnio rango karininkų reikmėms; kapinės, susijusios su žūtimis okupacijos metu, ir kt.

XX a. karinių konfliktų vietų tyrimai glaudžiai susiję su dar viena archeologijos mokslo šaka – viešąja archeologija (angl. *public archaeology*) (Moshenska 2009a; 2010, p.45). Naujausiųjų laikų konfliktų archeologijos tyrimų objektas siekia bendruomenės atmintį, todėl XX a. konfliktų tyrimai yra visuomenei artimiausia ir jautriausia archeologinių tyrimų sritis (plg. Moshenska 2013, p.361). Geriausių rezultatų pasiekama bendradarbiaujant su visuomene, įvykių liudininkais, galinčiais nurodyti vietas, atpažinti ir susieti aptiktus radinius su konkrečiomis asmenybėmis (Moshenska 2009a, p.76). Taigi gyvų liudininkų reikšmė archeologiniuose tyrimuose yra dvejopa. Viena vertus, liudininkai kaip informacijos pateikėjai gali palengvinti kiekvienus tyrimus. Antra vertus, atminties nepastovumas ir emociniai veiksniai gali klaidinti tyrėją (Moshenska 2008, p.164–165). Tokiu atveju itin svarbu duomenis vertinti kritiškai, analizuoti ir lyginti su kitais šaltiniais.

Archeologiniai tyrimai ir jų pristatymas visuomenei, tyrimų metu praeities įvykių liudininkų patirti emociniai išgyvenimai gali padėti pastariesiems sugrąžinti prisiminimus. Be to, naujosios tyrėjų ir vyresniosios įvykių dalyvių kartų bendradarbiavimas tarpdalykiniuose tyrimuose prisideda prie kolektyvinės atminties formavimo ir gyvosios atminties puoselėjimo, perdavimo ateities kartoms (Moshenska 2009a, p.76).

Naujausiųjų laikų konfliktų archeologijos tyrimai siejami su vietos identitetu, atminties vietomis, tačiau jie itin jautriai sutinkami skirtingas politines pažiūras turinčių visuomenės narių (Moshenska 2009a, p.77). Ši disonuojančio paveldo sritis gali tapti politinio valdymo įrankiu prisitaikant prie egzistuojančios santvarkos ar visuomenės nuotaikų, įteisinant dominuojantį režimą (Rátz 2005, p.245; Ashworth



2 pav. Vietos bendruomenė naujausių laikų konfliktų vietų archeologinėse ekspedicijose: a – Antrojo pasaulinio karo metu sugriautų namų Londone tyrimai, b – partizanų ryšininkų Sąjū sodybos Balandiškyje tyrimai. G. Moshenskios ir G. Petrauskos nuotr.

2008, p.232–233). Naujausių laikų konfliktų archeologijai, kitaip nei kitoms tyrimų kryptims, gali turėti didelės įtakos politinės jėgos, priimti valstybinio lygmens įstatymai, kurie gali lemti tyrimų eigą, rezultatų interpretaciją ir pan. Manipuliacija tautai skaudžiai istorijos laikotarpiu gali ne tik atsidurti politinių partijų kovos arenoje, bet ir didinti priešpriešą tarp dviejų skirtingai tą laikotarpį prisimenančių visuomenės grupių (Čepaitienė 2010, p.299–300).

Objektyvus praetis įvykių perteikimas viešojoje ir mokslo erdvėje įmanomas tik atradus pusiausvyrą, išgryninus politines aukščiausių valdžios organų pažiūras. G. Moshenska (2009a, p.75–76) nuomone, XX a. karinių konfliktų tyrimai padeda mažinti atotrūkį tarp vietinės ir nacionalinės istorijos. Stiprioji tokių tyrimų pusė yra archeologų bendradarbiavimas su kitų sričių specialistais: istorikais, karo ekspertais, paveldosaugininkais, žiniasklaida, menininkais ir kt. (Moshenska 2009a, p.73). Į naujausių laikų konfliktų archeologinius tyrimus dažnai įtraukiama plačioji visuomenė, juose noriai dalyvauja mokyklos ir muziejai (Moshenska 2009b, p.51–52). Taigi tyrimų ir paties objekto vertę lemia ne tik moksliniai interesai, bet ir siekis tyrimus pritaikyti edukaciniams tikslams; vietos bendruomenė tampa neatsiejama tyrimų dalimi (2 pav.). Tyrimuose dalyvaujantys bendruomenės nariai įvairiai

suvokia praetis įvykius, todėl vietos ir asmeniniai istoriniai pasakojimai neretai būna perrašomi (Moshenska 2009a, p.78).

Karuose žuvusių asmenų ekshumavimo klausimas yra opus visose šalyse. Iki XX a. vykusių karų metu daugiausia žūdavo tik kovotojai, tačiau XX a. kariniuose konfliktuose aukomis labai dažnai tapdavo ir civiliai gyventojai (Moshenska 2008, p.167). Dėl šios priežasties tokių tyrimų metu svarbu atrasti ribą tarp mokslo ir viešosios pagarbos. XX a. žuvusiųjų palaikų ekshumacija išsiskiria tuo, kad yra išlikę tiesioginių palikuonių, kurių pagalba lengviau nustatyti rastų palaikų tapatybę. Kiekvienoje šalyje žuvusiųjų klausimas sprendžiamas skirtingai, beveik visos šalys turi palaikų ekshumavimo ir įamžinimo tvarką nustatančius valstybinio lygmens įstatymus. Antai amerikiečiai yra suinteresuoti, kad jų karių palaikai būtų grąžinami į Jungtines Amerikos Valstijas ir ten garbingai palaidojami. Britai laikosi priešingos pozicijos, siekia įkurti savo piliečių kapines visose šalyse, kur jie kovodami žūsta (Moshenska 2008, p.167–168).

Naujausių laikų konfliktų archeologijoje nesiekama analizuoti karo aplinkybių, taktikos ir karybos istorijos, pateikti mūsų interpretacijų. Šios archeologijos mokslo šakos tikslas – iš archeologijos perspektyvos analizuoti nagrinėjamo laikotarpio žmogų, jo santykį su karo žiaurumais ir supančia

aplinka (Brown 2009, p.63). Neabejotina yra tai, kad tiek skaudžių praeities įvykių liudininkams, tiek archeologams naujausių laikų konfliktų archeologija yra ypatingas moralės ir emocinės-praktinės veiklos atvejis (plg. Moshenska 2008, p.171–172).

LIETUVOS PARTIZANINIO KARO VIETŲ ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI

Naujausių laikų konfliktų archeologija Lietuvoje yra nauja, tyrinėtojų dar neapibrėžta archeologijos mokslo šaka. Aptarti teoriniai ir metodiniai šių archeologijos šaką apibūdinantys bruožai suteikia galimybę pirmą kartą naujausių laikų konfliktų archeologijos kontekste pažvelgti į Lietuvoje atliekamus partizaninio karo vietų tyrimus ir juos įvertinti.

Pirmieji Lietuvos partizaninio karo vietų archeologiniai tyrimai surengti atkūrus nepriklausomybę. Šiuo metu turima dokumentuotų duomenų apie daugiau kaip 30-yje visoje Lietuvoje partizaninį karą menančių kovos ir žūties vietų vykusius tyrimus; šie duomenys pateikiami straipsnio kataloge (žr. Priedą; 3 pav.). Siekiant atskleisti Lietuvos partizaninio karo vietų tyrimų ištakas, raidą ir kryptis, darbe atskirai apžvelgiami rezistentų palaikų užkasimo vietų, partizanų bunkerų ir kitų su partizaniniu karu susijusių vietų archeologiniai tyrimai bei jų rezultatai.

Rezistentų palaikų užkasimo vietų tyrimai

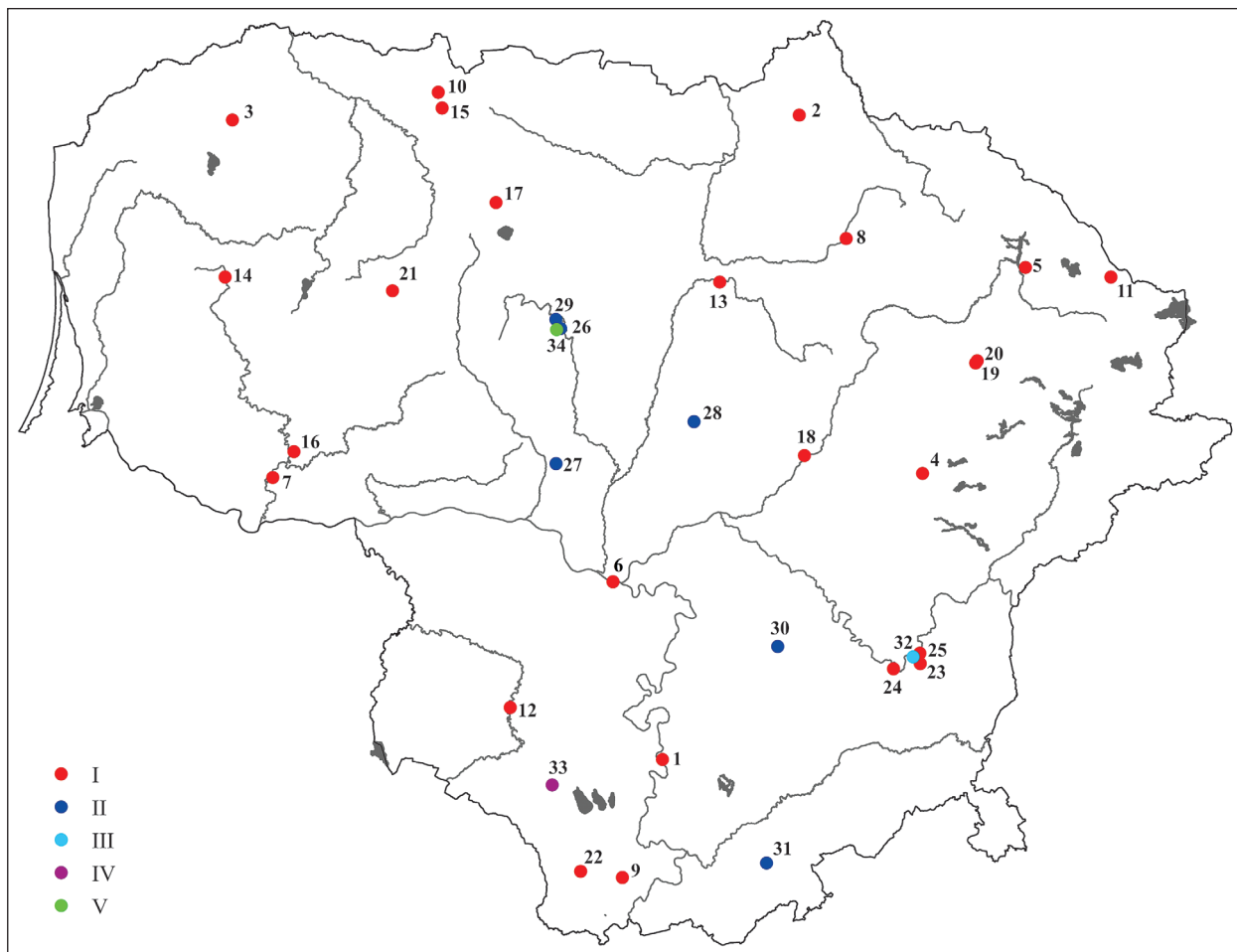
1988–1989 m. ir pirmaisiais nepriklausomybės metais patriotiškai nusiteikusių partizaninio karo metu žuvusių rezistentų artimųjų iniciatyva Lietuvoje masiškai buvo kasinėjamos rezistentų palaikų užkasimo vietos (4 pav.). Savavališkų kasinėjimų metu žuvusiųjų palaikai neretai būdavo išverčiami ekskavatoriais (5 pav.), kaulai surenkami, sudedami į dėžes ir vėliau bendrai laidojami kapinėse. Tokių kasinėjimų metu palaikai būdavo suardomi ir tarpusavyje sumaišomi, nemaža kaulų dalis nepastebima ir paliekama vietoje. Chaotiškai vykdant palaikų paieškas buvo prarasta galimybė atkastus kūnus

atpažinti, sunaikinti įkalčiai, galėję padėti nustatyti žuvusiųjų mirties priežastį, pateikti kaltinimus nusi-kaltimų vykdytojams ir kreiptis į tarptautines institucijas dėl Lietuvoje vykdytų žudynių (Urbanavičius 1999, p.579–580; Čepulytė 2012, p.37–38).

Nėra suskaičiuota, kiek per šį laikotarpį buvo iš-kasta ir į kapines perkelta rezistentų palaikų, bet netenka abejoti, kad didžiausio masto savavališkos palaikų paieškos ir kasinėjimai vyko Atgimimo bei pirmaisiais nepriklausomybės metais (Varnaitė 1996). Manoma, kad tuo metu į kapines buvo perkelta apie 2000 rezistentų palaikų, iš kurių 95% atkasta nedalyvaujant specialistams (Pečiūraitė 1992). Vien LPKTS skyrių atstovai, apibendrinę 1988–1997 m. veiklos rezultatus, konstatavo, kad per tuos metus į kapines perkėlė 1964-ųjų partizanų palaikus (Juškevičienė 1998, p.44–46).

Kilus susirūpinimui dėl stichiškai visoje Lietuvoje vykstančių rezistentų palaikų paieškų, 1989 m. Lietuvos istorijos instituto archeologai kartu su Vilniaus universiteto antropologais parengė palaikų užkasimo vietų kasinėjimų tvarką reglamentuojančią atmintinę (Urbanavičius 1999, p.580). Siekiant sumažinti savavališkų kasinėjimų skaičių, su masinių palaikų perlaidojimų daroma žala ir paieškų reikalavimais bandyta supažindinti ir spaudoje (Kuodytė 1990; Česnys 1991; Pataria 1992; Pečiūraitė 1992).

1991 m. rezistentų palaikų paieškų problema sulaukė valstybės dėmesio. Tų metų gruodžio 11 d. LR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė nutarimą „Dėl rezistentų ir kitų asmenų, nužudytų okupacinių režimų metu, palaikų perkėlimo“ (Lietuvos 1991). Netrukus, 1992 m. birželio 9 d., buvo paskelbtas LR Vyriausybės nutarimas „Dėl rezistentų ir kitų asmenų, nužudytų okupacinių režimų metu, palaikų perkėlimo ir įamžinimo“ (Lietuvos 1992), kuriuo buvo nustatyta rezistentų palaikų perkėlimo į kapines tvarka ir taisyklės. Numatyta, kad palaikų ekshumacijoje turi dalyvauti prokuratūros pareigūnas, archeologas, teismo medicinos ekspertas, prireikus – antropologas. Taigi šiais nutarimais valstybinio lygmeniu buvo pripažinta, kad atkasant rezistentų palaikus turi dalyvauti archeologas, o



3 pav. Lietuvoje tyrinėtose partizaninio karo vietose: I – rezistentų palaikų užkasimo vietos, II – partizanų bunkeriai, III – rezistentų mirties nuosprendžių vykdymo vietos, IV – mūšių vietos, V – sodybos (žemėlapyje nurodyti objektų numeriai atitinka numeraciją Priede). G. Petrausko brėž.

ekshumacija vykdoma laikantis pagrindinių archeologinių tyrimų metodikos principų.

Priėmus rezistentų palaikų ekshumavimo ir perlaidojimo tvarką, į palaikų paieškas ir kasinėjimus buvo įtraukti ir archeologai. Nors privalomas

archeologų dalyvavimas rezistentų palaikų kasinėjimuose buvo patvirtintas dar 1992 m., bet pirmieji leidimai archeologiniams tyrimams rezistentų palaikų užkasimo vietose atlikti išduoti tik 1996 m.⁴ (1 lent.). Taigi iki tų metų archeologai palaikų

1 lentelė. Išduoti leidimai archeologiniams tyrimams rezistentų palaikų užkasimo vietose atlikti

Metai	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Leidimų skaičius	0	0	0	0	2	1	0	1	0	1	1	2	0	2	1	1	2	0	3	2	2	2

⁴ Pirmieji leidimai išduoti spėjamų rezistentų palaikų užkasimo vietų archeologiniams tyrimams atlikti Biržuose (Songailaitė 1996) ir Utenoje (Luchtanienė 1996).



4 pav. Atgimimo metais surengti savavališki kasinėjimai Knyžų ūkyje Berezinkuose (Kalvarijos sav.). Atkasti rūtų darželyje slapta palaidoto S. Sendos palaikai. Nuotr. iš *Būdviečio visuomeninio kraštotyros muziejaus ekspozicijos*.

paieškas ir tyrimus vykdė neišdavus leidimų, o apie pačius tyrimus ir jų skaičių trūksta net bendriausios informacijos: tyrimų ataskaitos nerengtos, rezultatai kasmetiniame moksliniame informaciniame leidinyje „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“ neskelbti⁵. Viena retesnių išimčių reikėtų laikyti 1991 m. Leipalingyje (Druskininkų sav.) atkastų 32-jų rezistentų palaikų tyrimus, kurie sulaukė atskiros publikacijos⁶ (Rimkus 1996).

Tuo metu vykę tyrimai būdavo prastai dokumentuojami, ne visada laikytasi būtinų archeolo-

ginių tyrimų metodikos reikalavimų, archeologai dažnai likdavo tik kasinėjimų stebėtojais. Be to, tenka pastebėti, kad savavališkai rengiamos rezistentų palaikų paieškos iš karto nesibaigė, kasinėjimai vyko tinkamai tam nepasirengus, nesurinkus istorinių duomenų (Šimkūnaitė 2007, p.13). Priimtų palaikų paieškų ir perlaidojimo taisyklių ne visuomet laikėsi ir visuomeninių organizacijų atstovai bei žuvusiųjų artimieji, kurie buvo linkę vykdyti paieškas neinformavę valdžios institucijų⁷ (Varnaitė 1996, p.60–61).

⁵ Dėl informacijos apie vykusias rezistentų palaikų paieškas trūkumo straipsnio kataloge pateikiami tik trijose vietovėse iki 1996 m. vykusių tyrimų rezultatai.

⁶ Tyrimų eiga taip pat užfiksuota V. Urbanavičiaus sukurtame kino filme „Kryžkelės“ (1992 m.).

⁷ Palaikų paieškų iniciatoriai ir perlaidojimo tvarką reguliavusios valstybės institucijos susidūrė su sunkumais ir konfliktinėmis situacijomis (plg. Susirašinėjimas 1993, p.158–162, 183).



5 pav. 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos signatarų P. Bartkaus-Žadgailos ir B. Liesio-Nakties, Prisikėlimo apygardos štabo viršininko V. Šniuolio-Svajūno, partizanų Aitvaro ir Girėno (žuvo 1949 m. rugpjūčio 13 d.) palaikų paieškos Radviliškyje 1991 m. Paieškų iniciatoriai stebi kasinėjimus ekskavatoriumi. R. Kauniečio nuotr.

Archeologiniai rezistentų palaikų tyrimai daugiausia vyko LGGRTC, kiek mažiau – Kultūros vertybių apsaugos departamento (nuo 2005 m. – KPD) prie LR kultūros ministerijos teritorinių padalinių, miestų ir rajonų savivaldybių administracijų užsakyму. Atskirais atvejais archeologinių tyrimų būdavo reikalaujama miestuose ir miesteliuose atsitiktinai aptikus rezistentų palaikų įvairių žemės judinimo

darbų metu⁸. Tačiau iki šiol pagrindiniai palaikų paieškų iniciatoriai išlieka LPKTS skyriai ir žuvusiųjų artimieji bei giminaičiai, tuo metu valstybinės institucijos (daugiausia – už partizaninio karo tyrimus atsakingas LGGRTC) užima tarpininkų tarp paieškų iniciatorių ir tyrimus vykdančių archeologų poziciją⁹.

Į rezistentų palaikų užkasimo vietas nebuvo žvelgiama kaip į archeologijos mokslo objektą¹⁰.

⁸ Pvz., 1997 m. mažos apimties archeologiniai tyrimai surengti Kupiškyje tiesiant vandentiekio vamzdžius atsitiktinai aptikus palaikų (Tebelškis 1997).

⁹ Iš paskutiniųjų tokių tyrimų atvejų galima paminėti rezistentų palaikų paieškas Zervynų (Palkabalio) miške (Varėnos r.) (Juozevičiūtė 2012a, p.199; Žilinskaitė 2013, p.3), Dusetose (Zarasų r.) (Žilinskaitė, Vėlius 2013b, p.219) ir kt.

¹⁰ Archeologiniuose tyrimuose XIX–XX a. sluoksniai laikomi nevertingi, todėl dažniausiai net nėra fiksuojami (Zabiela 2002, p.152, 155–156). XX a. objektų tyrimai nebuvo vertinami pagal archeologinių tyrimų metodikos reikalavimus, nereikalauta jų tyrimų ataskaitos (plg. Susirašinėjimas 1995).

Antai B. Dakaniui vadovaujant 1999 m. buvusio Marijampolės valsčiaus NKVD–MVD–MGB pasta-
to teritorijoje (Marijampolės m.) rengtų archeologi-
nių tyrimų metu buvo aptikti 7-ių rezistentų palaik-
kai (Dakanis 1999). Nors tyrėjų iškeltas tikslas buvo
pasiektas, tačiau tyrimų rezultatai visus tų metų ar-
cheologinius tyrimus pristatančiame leidinyje „Ar-
cheologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“ nebuvo paskelb-
ti. Trumpa žinutė apie aptiktus palaikus išspausdinta
tik vertingos archeologinės informacijos nesuteiku-
sių tyrinėjimų lentelėje (Tyrinėjimai 2000, p.625).

Partizanų palaikų archeologinių tyrimų kon-
tekste ypatingo dėmesio nusipelnė Tuskulėnų dvaro
teritorijoje (Vilniaus m.) vykę tyrimai. 1994 m. LR
Prezidento dekretu sudarius valstybinę komisiją,
1994–1996, 2003 ir 2008 m. tyrinėti dvaro parke už-
kasti NKGB–MGB Vilniaus vidaus kalėjimo rūsiuo-
se nužudytų rezistentų grupiniai kapai (vad. V. Ur-
banavičius). Archeologinių tyrimų metu ištirtas
daugiau nei 7000 m² plotas, aptiktos 45 duobės, ku-
riose buvo suversti 724-ių asmenų palaikai¹¹ (Urba-
navičius 1995; 2005; 2008; Vaškevičiūtė 1998; 1999);
pagal žinomus dokumentus Tuskulėnuose buvo už-
kasti 767 mirusieji (Vaitiekus 2006, p.119, lent. 1).

Ekshumuoti palaikai tirti laboratorijoje, eks-
pertizės metu įvardinti mirties priežastis leidžian-
tys nustatyti mirusiųjų identifikavimo požymiai ir
sužalojimai. Be archeologinių tyrimų, analizuoti
KGB bylų duomenys ir giminių laiškuose nurody-
ti mirusiųjų požymiai, atlikti nuotraukų ir iškastų
kaukolių gretinimai (iš viso identifikuoti 52-jų as-
menų palaikai¹²) (Garmus *ir kt.* 1999; Jankauskas *ir*
kt. 2005a; 2005b; Jankauskas 2009, p.396–404; 2012,
p.409–410). Šie tyrimai nuo anksčiau vykusių rezis-
tentų palaikų kapaviečių kasinėjimų išsiskyrė darbų
apimtimi ir glaudžiu skirtingų mokslo šakų specia-
listų bendradarbiavimu (tyrimai sulaukė ne vienos
išsamios studijos ir publikacijos – Jankauskas *ir*

kt. 2005a; 2005b; Vaitiekus 2006; Jankauskas 2009,
p.395–404; Bird 2013, p.86–92, 107–199, 259–270,
278–288, 310–324). Tuskulėnų dvaro teritorijoje už-
kastų palaikų tyrimai yra unikalūs regiono mastu ir
Lietuvoje leido įsitvirtinti „teismo archeologijos“ ir
„teismo antropologijos“ terminams.

Iš paskutiniųjų archeologinių partizanų palaikų
tyrimų atskirai reikia paminėti Rietavo Oginskių
dvaro sodybos tyrimų atvejį (vad. D. Kontrimas).
2010 m. dvaro arklidžių pastato aplinkoje vykdant
archeologinius tyrimus buvo surasti 5-ių partizanų
palaikai (6 pav.). Atlikus palaikų teismo medicinos
ekspertizę, buvo nustatyta aptiktų asmenų lytis,
mirties priežastys ir amžius mirties metu. Remiantis
šiais duomenimis LYA rasta operatyvinė byla, kuri
leido nustatyti galimas tyrimuose aptiktų palaikų
asmenybes. LGGRTC darbuotojams susisiekus su
šių partizanų artimaisiais, atlikti kaukolių ir gautų
žuvusiųjų nuotraukų sugretinimai. Tai leido patvir-
tinti trijų partizanų tapatybes: A. Kontrimo-Para-
mos, J. Oželio-Dagilio ir O. Juškienės-Onutės. Dar
dvi partizanų asmenybės – A. Gedmintas-Lakštu-
tis ir P. Grauslys-Pavasaris – įvardintos remiantis
operatyvinės bylos duomenimis (Kontrimas 2011,
p.240–241; Žygelis 2012, p.198–201).

Rietavo partizanų palaikų tyrimų atvejis rodo
pasikeitusį archeologų požiūrį į rezistentų palaikų
tyrimus. Sėkmingai bendradarbiaujant skirtingoms
institucijoms ir įvairių sričių specialistams – archeo-
logams, istorikams, antropologams bei teismo me-
dicinos ekspertams, buvo pasiekta puikių mokslinių
rezultatų: nustatytos Rietave rastų partizanų palaikų
asmenybės, įvardintos jų mirties priežastys. Tačiau
iki šiol liko nelokaluotas bunkeris, kuriame žuvo
dvaro teritorijoje aptikti partizanai¹³, todėl tenka
laikyti šį tyrimą nebaigtą. Įgyvendinus šią užduotį
Rietavo partizanų palaikų tyrimai taptų pirmuoju
visapusiškai ištirtu partizanų žūties atveju.

¹¹ Palaikų aptikta 1994, 1995 ir 2003 m. tyrimų metu.

¹² Tuskulėnuose aptiktų palaikų atpažinimui buvo skirti V. Urbanavičiaus filmai „Kelias į amžinybę“ (1994 m.), „593 – kas jie?“ (1995 m.; filmas kurtas kartu su R. Sipavičiumi) ir „Gimnazistai“ (1998 m.).

¹³ Rietavo partizanų palaikų tyrėjai 2011 m. buvo numatę bunkerio paieškas, deja, žvalgymai nebuvo pradėti.



6 pav. 2010 m. Rietavo Oginskių dvaro sodybos teritorijoje aptikti partizanų palaikai. *D. Kontrimo nuotr.*

Partizanų bunkerių tyrimai

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę visuomenė atsigręžė į partizanų bunkerių vietas. Buvę partizanai, ryšininkai, rėmėjai ir kiti pilietinių iniciatyvų vedami žmonės pradėjo aktyviai kasinėti ir atstatyti sunykusius bunkerius bei žemines (Čepulytė 2011, p.123–124), jų vietose statyti atminimo kryželius ir kitus paminklus. Į bunkerius buvo žvelgiama kaip į partizanų žūtį menančias vietas, tuo metu bunkerių kaip gynybinių įtvirtinimų ir slėptuvių, vadaviečių ir ryšio punktų, laikiną ar nuolatinį prieglobstį partizanams teikusią objektų reikšmė apžvelgta tik bendrais bruožais (Baltrušaitis 2001; Mosiejienė 2001, p.52–54; Kosas 2008). Atstatyti bunkeriai laikyti žūtį ir pagarbą kovojusiems už laisvę įamžinančiu simboliu (Čepulytė 2012, p.60–61). Vis dėlto atkuriant bunkerius ir žemines dažniausiai būdavo pasikliau-

jama vien amžininkų pasakojimais (plg. Almonaitis, Almonaitienė 2006).

2010 m. į partizanų bunkerius pažvelgta naujai, iš archeologijos perspektyvos – tais metais pirmą kartą Lietuvoje surengti archeologiniai bunkerių tyrimai Daugėliškių miške, Minaičių ir Balandiškių kaimuose. 2012 m. tyrinėtas partizanų bunkeris Zervynų (Palkabalio), 2013 m. – Pagrendos miške (Elektrėnų sav.).

Pirmuosius partizanų bunkerių tyrimus lėmė skirtingos priežastys. 2010 m. LGRTC užsakytu tyrinėti bunkeriai Minaičiuose ir Balandiškyje (vad. G. Vėlius). Miknių sodybos Minaičiuose klėtyje įrengtame bunkeryje 1949 m. vasario 16 d. pasirašyta LLKS Deklaracija, kuri paskelbė, kad LLKS Taryba yra aukščiausias okupuotos tautos politinis organas, vadovaujantis tautos išsilaisvinimo siekiams, kol bus atkurta nepriklausoma demokratinė Lietuvos

Respublika (Kuodytė, Kašėta 1996, p.311–313). Miknių sodyboje Minaičiuose buvusio bunkerio archeologiniai tyrimai surengti LGGRTC, LR KAM ir Radviliškio r. savivaldybei nutarus 1949 m. partizanų vadų susitikimo vietoje Minaičiuose pastatyti memorialą: klėtį ir bunkerį atkasti, autentiškoje vietoje atstatyti ir įrengti muziejų (Čekutis 2011, p.182–184; Juozevičiūtė 2012b; Vėlius, Žygelis 2013, p.178). Glaudžias abiejų bunkerių sąsajas 1949 m. partizanų vadų susitikimo kontekste pagrindžia naujausi istoriniai tyrimai (Čepulytė, Vaitkevičius 2013).

Archeologinių tyrimų Minaičių ir Balandiškių bunkeriuose metu aptiktos medinės bunkerių konstrukcijos, nustatyti jų matmenys, rasta įvairių partizanų daiktų. Tyrimų duomenys leido nustatyti buvusį bunkerių dydį ir aukštį, konstrukcijos tipą (Vėlius 2011a; 2011b; Vėlius, Žygelis 2013, p.219–225).

Tais pačiais metais asmenine šio straipsnio autorių iniciatyva surengti Daugėliškių miško bunkerio tyrimai. Visuomeniniais pagrindais veikusiems Ariogalos gimnazijos mokytojams ir moksleiviams pasiryžus autentiškoje vietoje atstatyti bunkerį, buvo nuspręsta ištirti teisinės apsaugos statuso neturėjusią partizanų bunkerio vietą¹⁴ ir surinkti apie ten vykusius istorinius įvykius kuo daugiau archeologinių duomenų.

Kompleksinių Daugėliškių miško bunkerio tyrimų metu archeologiniai duomenys buvo lyginami su LYA saugomų operatyvinių ir baudžiamųjų bylų informacija bei gyvo partizanų ryšininko, įvykių liudininko A. K. Bersėno-Stirniuko (g. 1928 m.) prisiminimais. Tyrimų metu surasta daugiau nei 1000 ypačiųjų radinių, dviejų bunkeryje žuvusių partizanų kaukolių skliauto fragmentai (Čepulytė, Petrauskas 2011, p.169–170; 2012, p.186–189; Petrauskas 2011, p.518–521). Vrš. E. Kuckailiui atlikus

bunkeryje ir jo aplinkoje aptiktų šaudmenų bei rankinių granatų fragmentų analizę atkurta bunkerio šturmo eiga, nustatyti paskutiniai partizanų šūvių, nukreiptų į save, komponentai: kulka ir šovinio tūtelė (Kuckailis 2010; 2011a, p.43–44). Ekspedicija atskleidė prieštaravimus tarp archeologinių, archyvinių ir pasakojamosios tradicijos duomenų, pirmą kartą partizanų bunkerių tyrimuose pabrėžė archeologijos mokslo svarbą¹⁵.

2012 m. LR Seimo nario A. Kašėtos ir visuomenės atstovų prašymu LGGRTC tyrinėjo Dainavos apygardos partizano Kazimieraičio rinktinės DLK Vytauto tėvūnijos Genio grupės štabo bunkerį Zervynų (Palkabalio) miške (vad. A. Žilinskaitė). Remiantis LYA saugomos bylos duomenimis, buvo žinoma, kad bunkeryje ar artimoje jo aplinkoje buvo užkasti 1952 m. gegužės 20 d. vykusios MGB karinės operacijos metu žuvę 4 partizanai: A. Česnulevičius, V. Lukoševičius, J. Morkūnas ir V. Sadauskas. Archeologiniai tyrimai surengti siekiant aptikti žuvusių partizanų kūnus ir juos ekshumuoti. Ištyrus bunkerį aptikta beveik 700 partizanų buities daiktų, aprangos detalių, ginklų ir jų sudedamųjų dalių, MGB šturumą liudijančių radinių, rasti keli apdegę kaulų fragmentai; suardytų palaikų liekanų aptikta už 15 m nuo bunkerio buvusioje duobėje (Juozevičiūtė 2012a; Žilinskaitė, Vėlius 2013a).

Šie partizanų bunkerių tyrimai atskleidė problemas Lietuvos partizaninio karo įamžinimo sampratoje. Iki šiol Lietuvoje atstatyti 47 partizanų bunkeriai (iš jų 38 – autentiškoje vietoje), bet tik dviem atvejais – Daugėliškių miške ir Minaičiuose – atlikus archeologinius tyrimus (Čepulytė 2012, p.86–96). Dauguma atstatytų bunkerių Lietuvos partizaninio karo kontekste yra patys svarbiausi. Tai – buvę apygardų ir rinktinių štabai, įvairaus rango partizanų vadų žūties vietos. Įstatymiškai neapibrėžta partizanų bunkerių ir žeminių kasinėjimų bei atstatymų

¹⁴ Prieš pradėdant tyrimus nebuvo jokių teisinių dokumentų, reglamentuojančių bunkerio vietos archeologinių tyrimų būtinybę. Daugėliškių miško bunkeriu teisinė apsauga suteikta jau jį atstačius (Petrauskas 2012a, p.11).

¹⁵ Plačiau apie Daugėliškių miško bunkerio tyrimus žr. skyrių „Naujausiųjų laikų konfliktų vietų archeologiniai tyrimai Lietuvoje: mokslas ar metodas?“



7 pav. Sutvarkyta Pagrendos miško bunkerio vieta. Atkurta bunkerio duobė ir zigzago formos įėjimas, pažymėti ištirto bunkerio matmenys. G. Petrausko nuotr.

tvarka lėmė, kad savavališkų kasinėjimų¹⁶ metu šie bunkeriai ir autentiška jų aplinka buvo sunaikinti, atkasant aptikti pavieniai radiniai išblaškyti¹⁷, lauko darbų dienoraščiai nerašyti, fotografacija nevykdyta.

2010 m. pradėti partizanų bunkerių archeologiniai tyrimai sulaukė valstybės dėmesio. 2012 m. vasario 17 d. LR Ministro pirmininko A. Kubiliaus potvar-

kiu Nr. 54 buvo sudaryta darbo grupė, turėjusi rengti pasiūlymus dėl tremties ir rezistencijos muziejų bei atkurtų bunkerių išsaugojimo. Viename darbo grupės priimtų siūlymų skelbiama, kad 2011 m. priimtas Paveldo tvarkybos reglamentas PTR 2.13.01:2011 „Archeologinio paveldo tvarkyba“ turi būti papildytas nuostata, pagal kurią „Vykiant žemės judinimo darbus ginkluotos rezistencijos memorialinėse sodybose,

¹⁶ Iš paskutinių tokių atvejų reikėtų paminėti 2012 m. surengtus nelegalius 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos signataro J. Šibailos-Merainio bunkerio Dovydų miške (Kėdainių r.) kasinėjimus (Juknevičius 2013). Šis atvejis sukėlė valstybinį atgarsį.

¹⁷ Antai 1995 m. autentiškoje vietoje atstatytas generolo, LLKS tarybos prezidiumo pirmininko J. Žemaičio-Vytauto, 2009 m. LR Seimo pripažinto ketvirtuoju Lietuvos prezidentu, bunkeris Šimkaičių miške (Jurbarko r.). Raseinių krašto istorijos muziejuje saugoma vos keliolika atkasant bunkerį aptiktų radinių.

įvykio (žudynių, žūties, mūšių, stovyklų, slėptuvių) ir palaikų užkasimo vietose turi būti vykdomi archeologiniai tyrimai“. Be to, svarstyta, kad turi būti numatyta archeologinių tyrimų metu aptiktų radinių perdavimo muziejams tvarka (Dėl Ministro 2012). Taigi šis siūlymas rodo naujo valstybinio požiūrio į partizaninio karo paveldą formavimąsi – Paveldo tvarkybos reglamente apibrėžtus archeologinių tyrimų privalomumo atvejus siekiama papildyti partizaninį karą menančiomis memorialinėmis sodybomis, žudynių, žūties, mūšių, stovyklų ir slėptuvių (bunkerių bei žeminių) vietomis.

Su darbo grupės pasiūlymais bunkerių ir žeminių atkūrimo, tvarkymo bei priežiūros klausimais supažindinus Lietuvos savivaldybių ir miškų urėdijų atstovus (Dėl Ministro 2012), netrukus sulaukta pirmųjų atgarsių. Trakų miškų urėdijos ir Elektrėnų savivaldybės administracijos atstovams atsiliepus į darbo grupės išsakytus, bet galutinai dar nepatvirtintus pasiūlymus, bendradarbiaujant su LGGRTC, buvo nuspręsta sutvarkyti, įamžinti ir ištirti Didžiosios Kovos rinktinės I. Nasutavičiaus-Bondaro būrio partizanų bunkerio vietą Pagrendos miške (Ivanovaitė 2013b).

2013 m. bunkerio vietą tyrinėjo KšM archeologinė ekspedicija (vad. L. Ivanovaitė). Tyrimų metu aptiktas zigzago formos įėjimas ir medinės bunkerio konstrukcijos, nustatytas tikslus jų dydis, patikslinti istoriniai duomenys ir atkurta bunkerio šturmo eiga (Ivanovaitė 2013a). Pagrendos miško bunkerio archeologinė ekspedicija tapo pirmąja, kuri ne tik ištyrė partizanų bunkerio vietą, bet ir remiantis tyrimų rezultatais sutvarkė: atkūrė iki tyrimų buvusį bunkerio duobės vaizdą, suformavo tikslus jo ir įėjimo kontūrus (7 pav.).

Kitų partizaninio karo vietų tyrimai

Apžvelgus rezistentų palaikų užkasimo vietų ir partizanų bunkerių tyrimų patirtį bei rezultatus, į atskirą grupę reikėtų išskirti kitose Lietuvos partizaninio karo vietose vykusius archeologinius tyrimus. Tai rezistentų mirties nuosprendžių vykdymo vietos

Vilniuje, mūšio vietos Kalniškės miške (Lazdijų r.) ir partizanų ryšininkų sodybos Balandiškyje archeologiniai tyrimai bei žvalgymai.

1997–1998 m. LGGRTC užsakytu surengti spėjamos šaudymo kameros buvusiam NKGB–MGB–KGB vidaus kalėjime Vilniuje (dab. GAM) archeologiniai tyrimai (vad. S. Sarcevičius, V. Daminaitis) (Sarcevičius 1997; Daminaitis 1998). Aptikta raudonais dažais dažytų kameros betoninių grindų fragmentų, vamzdis nužudytųjų kraujui patalpoje nuplauti ir greičiausiai prie jo tvirtinta skarda su skylutėmis. Surasta įvairių nužudytų rezistentų asmeninių daiktų: akiniai, kryželis, kareivio diržo sagtis, pinceto dalis, moneta, indas, buteliukų ir kitų radinių. Tyrimai leido patvirtinti prielaidą, kad tirtoje patalpoje rezistentams buvo vykdomi mirties nuosprendžiai (Daminaitis 1998, p.2–4). Be archeologinių, atlikti spėjamos šaudymo kameros geologiniai, istoriniai, architektūriniai ir polichromijos tyrimai (Vaitiekus 2006, p.84–88).

Nedidelės apimties archeologiniai žvalgymai 2006 m. vyko Kalniškės mūšio vietoje (vad. E. Pranckėnaitė). Kalniškės miške 1945 m. gegužės 16 d. įvyko vienas didžiausių partizanų mūšių, kuriame apie 90 Lietuvos partizanų kovėsi su sovietų reguliariosios kariuomenės 220-uoju Kutuzovo ordino pulku (Kašielionis 1999, p.102; 2005, p.75; Jankauskienė *ir kt.* 2008, p.19–20; Noreika 2012). Archeologiniai žvalgymai atlikti siekiant surinkti žemės paviršiuje po mūšio likusius gulėti radinius prieš šioje vietoje turizmo infrastruktūros plėtimo tikslais įrengiant automobilių stovėjimo aikštelę, takus, laikiną sceną, suoliukus ir laiptus. Iš viso metalo ieškikliu žvalgytas 5000 m² plotas, aptiktas peilio rankenos fragmentas, bato pasagėlė, šovinių, tūtelių bei kulku (Pranckėnaitė 2006). Tai pirmoji ir kol kas vienintelė Lietuvoje archeologų žvalgyta partizanų mūšio vieta. Profesionalūs žvalgymai, bendradarbiaujant archeologams, istorikams, karo strategijos ir ginkluotės ekspertams, fiksuojant ir analizuojant visus aptiktus šaudmenis bei kitus radinius *in situ*, yra ateities tyrimų tikslas.

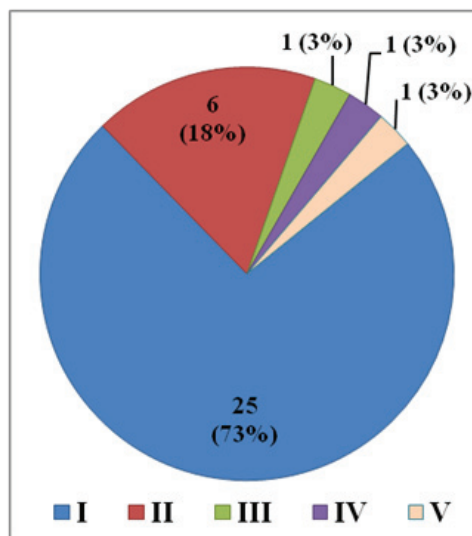
2012 m. LLKĮS kvietimu suburta ekspedicija

pradėjo partizanų ryšininkų Sąjū sodybos Balandiškyje tyrimus (vad. G. Petrauskas ir V. Vaitkevičius). Lietuvos partizanus rėmė visa Sąjū šeima, be to, šeiminkas S. Sąjus-Vaiskutis (kitaip – Vaisgutis) ir dukra G. Sąjutė buvo ryšininkai. Pagrįstai manoma, kad 1948 m. rudenį po Sąjū daržine buvo įrengtas bunkeris (ištirtas 2010 m.) – viena iš dviejų to meto Prisikėlimo apygardos štabo būstinių (antroji įkurta jau minėtuose Minaičiuose). 1949 m. vasarį šios būstinės tapo visos Lietuvos partizanų vadų susitikimo vieta (Čepulytė, Vaitkevičius 2013).

2012 m. sausį kilus diskusijai dėl Sąjū namo likimo (LGGRTC ir LR KAM pasiūlė namą nugriauti, jo vietoje pastatyti tipinius atminimo ženklus), tą pačių metų kovo 1 d. Radviliškio r. savivaldybės administracijoje įvairių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų atstovai priėmė sprendimą Sąjū sodybą ištirti, dėti pastangas jai restauruoti ir tvarkyti. Sodybos archeologiniai tyrimai pradėti siekiant surinkti kuo daugiau duomenų gyvenamojo namo restauravimo darbų projektui.

Kompleksiniai tyrimai Sąjū sodyboje – pirmieji tokio pobūdžio ir apimties XX a. I-osios pusės sodybos (viensėdžio) tyrimai Lietuvoje. Buvo pradėti sodybos archeologiniai tyrimai, renkami Sąjū giminių ir vietos gyventojų pasakojimai, atlikti architektūriniai gyvenamojo namo tyrimai (vad. R. Bertasiūtė), sodybos želdinių inventorizacija (D. Ramančionis ir K. Grušas), parengtas trimatis gyvenamojo namo maketas, planas, išklotinės, pjūviai (UAB „Terra Modus“), georadaru žvalgytos spėjamos partizanų archyvo ir rūšio vietos (vad. R. Vengalis) (Petrauskas, Vaitkevičius 2013a; 2013b). Nuo šiol tai yra viena iš nedaugelio kultūros paveldo vertybių, kurioms dokumentuoti pasitelktos naujausios techninės priemonės (plg. Kuncevičius *ir kt.* 2012, p.15–16).

Sąjū sodybos Balandiškyje tyrimai apėmė 1924–1994 m., t.y. laikotarpį nuo sodybos įkūrimo iki jos apleidimo. Tarpdalykinė tyrėjų prieiga, kurios branduolį sudarė archeologijos ir istorijos, archeologijos ir folkloristikos ryšiai, etnografinės, architektūrinės žinios, nuo partizaninio karo laikotarpio vedė prie



8 pav. Tyrinėtoms partizaninio karo vietoms: I – rezistentų palaikų užkasimo vietos, II – partizanų bunkeriai, III – rezistentų mirties nuosprendžių vykdymo vietos, IV – mūšių vietos, V – sodybos. G. Petrausko *diagr.*

sodybos pastatų architektūros ir naudojimo, Sąjū šeimos buities ir gyvenamosios tyrimų. Atsirado pagrindas kalbėti apie *šeimos archeologiją* – visapusiškus vienos šeimos ir jos gyvenamosios vietos tyrimus.

Taigi iki šiol Lietuvoje archeologiniai tyrimai vyko įvairiose partizaninio karo kovų ir žūties vietose. Partizaninio karo sampratoje dominuojantis žūties motyvas lėmė, kad rezistentų palaikų paieškos ir užkasimo vietų tyrimai sudaro didžiąją atliktų archeologinių tyrimų dalį (8 pav.). Nuo 2010 m. archeologijos akiratyje atsirado nauja kryptis – partizanų bunkerinių tyrimai. Tuo metu rezistentų mirties nuosprendžių vykdymo, mūšio vietų ir su partizaniniu karu susijusių sodybų tyrimai kol kas yra epizodiniai.

NAUJAUSIŲJŲ LAIKŲ KONFLIKTŲ VIETŲ ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI LIETUVOJE: MOKSLAS AR METODAS?

Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje archeologija apibrėžiama kaip „savarankiška istorijos mokslas, tirianti seniausiąją visuomenės istoriją ir jos raidos dėsningumus. Skiriamos klasikinė, priešistorės

ir ankstyvosios istorijos (vid. amžių), Vakarų Azijos ir Egipto, provincinė Romos [...] ir kitos archeologijos šakos“ (Rupšytė ir kt. 2001, p.714). Vakarų tradicijoje archeologijos samprata yra platesnė. Archeologija laikoma mokslu, nagrinėjančiu praeities visuomenes ir jas supančią aplinką pagal materialinės kultūros liekanas. Pagrindiniai archeologijos tikslai – analizuoti radinius ir interpretuoti žmonių elgesį praeityje (Darvill 2008, p.22–23). Taigi archeologijos mokslo objektas yra materialinis žmonių veiklos palikimas, chronologija nelaikoma svarbiausiu tyrimų aspektu.

Apibūdinus teorinius naujausių laikų konfliktų archeologijos bruožus (tarpdalykiškumas, žodinės istorijos reikšmė, sąsajos su viešąja archeologija, atminties vietomis ir kt.) ir apžvelgus Lietuvoje atliktus partizaninio karo vietų archeologinius tyrimus (rezistentų palaikų užkasimo ir mirties nuosprendžių vykdymo vietas, partizanų bunkeriai, mūšio ir sodybos vietas), straipsnyje keliamas klausimas, ar partizaninio karo tyrimai Lietuvoje yra atskira archeologijos mokslo šaka, ar tik iškeltam tyrimų tikslui pasiekti naudojama lauko metodika.

Siekiant atsakyti į iškeltą klausimą, mokslas ar metodas, analizuojamas Daugėliškių miško bunkerio tyrimų atvejis. 2010 m., remiantis archeologinių tyrimų metodika, iširta MGB šturmo ir vėliau okupacinės valdžios įsakymu sunaikinto bunkerio vieta, atlikti platūs tarpdalykiniai tyrimai. Gauti rezultatai pakoregavo iki tol operatyvinių ir baudžiamųjų bylų duomenimis sukurtą istorinių įvykių paveikslą, pateikė naują, kur kas išsamesnę pasakojimą apie partizanų pasipriešinimą ir žūtį, bunkerio sunaikinimą (Čepulytė, Petrauskas 2011; Petrauskas 2011). Straipsnyje Daugėliškių miško bunkerio tyrimų duomenys analizuojami trim archeologijos mokslo aspektais: stratigrafijos, planigrafijos ir tipologinio datavimo.

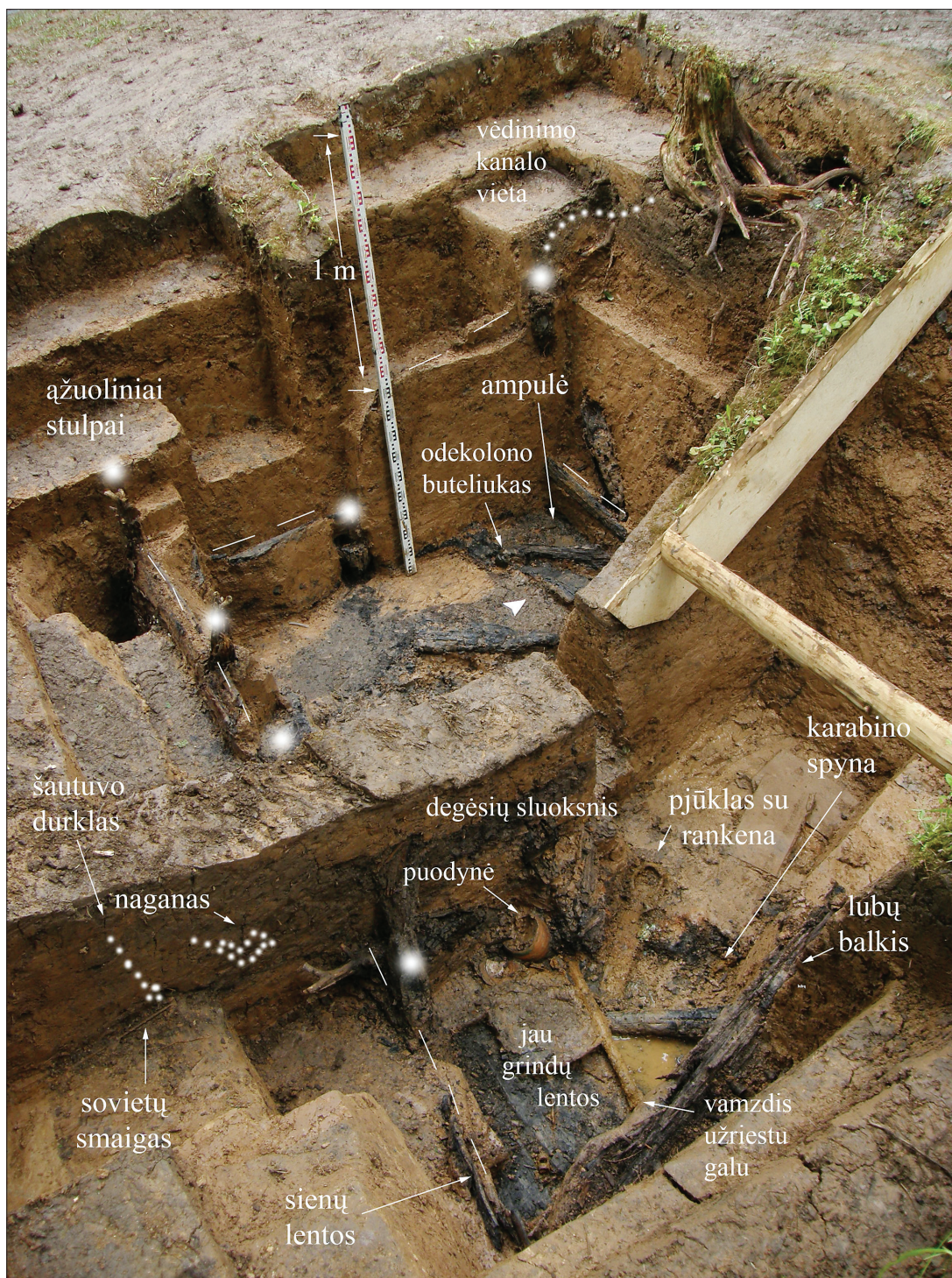
Tirto bunkerio stratigrafija leido nustatyti slėptuvės dydį ir aukštį, aptikti tarp medžio šaknų įrengtos ventiliacijos angos žymes (9 pav.). Šie duomenys paneigė ryšininko prisiminimus, kad bunkeryje

buvo vaikščiojama stačiomis (įrodyta, kad jis negalėjo būti aukštesnis nei 1,5 m; beje, su panašia situacija susidurta ir Minaičių kaimo bunkerio tyrimuose – Vėlius 2011b, p.531; Vėlius, Žygelis 2013, p.226), pakoregavo žinias apie jo įrengimą ir konstrukciją. Tyrimų metu išskirtas bunkerio šturmo metu kilusį gaisrą žymintis degusių sluoksniš, nustatyta jėgimo į jį vieta. Remiantis tirto ploto sienelių pjūviais ir konstrukcijomis atpažinta karinės operacijos metu žuvusio partizano A. Meškausko-Elytės brolio L. Meškausko 1989 m. kasinėta vieta, su ja susieti bunkerio aplinkoje, po eglės kelmu paslėpti partizanų daiktai (Čepulytė, Petrauskas 2011, p.167–170; Petrauskas 2011, p.517–518, 521).

Planigrafija partizaninio karo vietų tyrimuose vaidina svarbų vaidmenį. Tai – vienintelis būdas radiniams dokumentuoti, jų paplitimui ir tarpusavio santykiui atskleisti, istoriniams įvykiams ir jų eigai atkurti. Antai Daugėliškių miško bunkerio archeologinių tyrimų metu slėptuvės ŠR dalyje aptikti dviejų partizanų kaukolių fragmentai atskleidžia partizanų žūties vietą bunkeryje. Išanalizavus jo viduje ir aplinkoje aptiktas šovinių tūteles, kulkas ir rankinių granatų fragmentus, šiuos duomenis susiejus su ryšininko A. K. Bersėno prisiminimais ir archyvinių bylų duomenimis, atkurta bunkerio šturmo ir partizanų pasipriešinimo eiga. Tikslus ginkluotės radinių fiksavimas *in situ* leido atkurti apytikslį šaudžiusių MGB kareivių skaičių, išsidėstymą, turėtus ginklus ir įvairias kitas detales (Kuckailis 2010; 2011a, p.43–44).

Naujausių laikų konfliktų archeologijoje radinių tipologija žymesnio vaidmens nevaidina. XX a. konfliktų tyrimuose radiniai ir jų grupės leidžia kalbėti apie naują, priešistorinių laikų archeologijoje ypač retą galimybę sieti radinius ne su bevardžiais statistiniais individais, bet žinomomis praeities asmenybėmis. Radinio vertė išauga ne dėl datavimo galimybės, dažnai net ne dėl jo senumo.

Galimybę tyrimų metu aptiktus radinius sieti su žinomais asmenimis patvirtina Daugėliškių miško bunkeryje aptiktas automato SVT–40 (38) durtuvas. Ant vienos plastikinės durtuvo kriaunos pusės buvo



9 pav. Daugėliškių miško bunkerio vaizdas archeologinių tyrimų metu. Pažymėti atidengti sluoksniai, konstrukcijos ir radiniai. V. Vaitkevičiaus nuotr.



10 pav. Daugėliškių miško bunkeryje rastas automato SVT-40 (38) durtuvas su rankenoje išgraviruotu partizano A. Meškausko slapyvardžiu „Aras“. *G. Petrausko nuotr.*

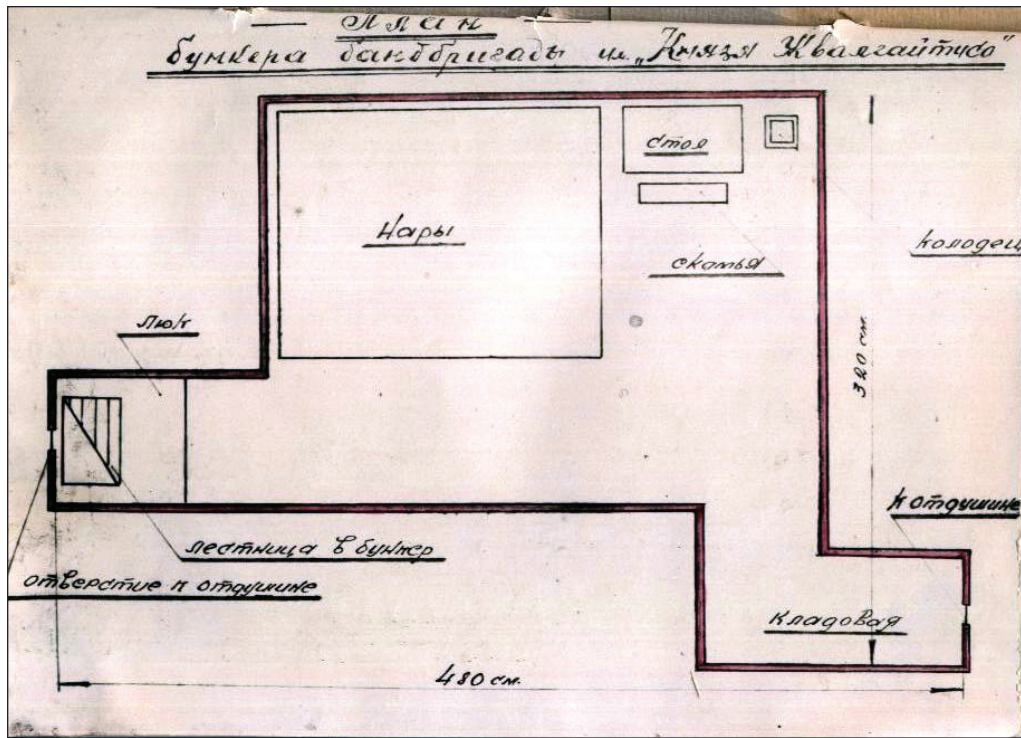


11 pav. A. Meškauskas-Elytė (kairėje) ir nežinomas partizanas (metai nežinomi). *Nuotr. iš A. Čepienės asmeninio archyvo.*

išgraviruotas žodis „Aras“ (10 pav.). Tai – vienas iš kelių žinomų bunkerio šturmo metu žuvusio partizano A. Meškausko (11 pav.) slapyvardžių (Kaunietis 2006, p.175), todėl galima manyti, kad šis durtuvas jam ir priklausė. A. Meškauskas buvo būrio vadas, durtuvą jis galėjo išgraviruoti pats arba ginklas jam galėjo būti įteiktas kaip asmeninė dovana.

Prieš pradėdant archeologinius partizaninio karo vietų tyrimus būtina iš anksto surinkti tiri-

mos vietos istorinius ir archyvinius duomenis, juos išanalizuoti. Per pirmuosius du nepriklausomybės dešimtmečius daugumą partizaninio karo vietų – bunkerių, žeminių, slėptuvių, mūšių ir žūties vietų – nurodydavo pateikėjai, istorinių įvykių dalyviai bei liudininkai. Partizaninio karo metams tolstant menančių, galinčių papasakoti ir nurodyti įvykių vietas nuolat mažėja. Ateityje archeologiniai žvalgymai bus vienintelis būdas naujoms partizaninio karo vietoms atrasti.



12 pav. Saugumo darbuotojų sudarytas Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanų bunkerio (vietovė nežinoma) planas su pažymėtomis vidaus detalėmis ir bunkerio matmenimis (LYA, F. 3377, ap. 55, b. 221, l. 205)

Skirtingai nei priešistorės ar viduramžių archeologijoje, apie partizaninio karo įvykius išlikę daug rašytinių žinių (archyviniai sovietų saugumo struktūrų ir partizanų dokumentai, užrašyti liudininkų prisiminimai, žinutės spaudoje), galinčių palengvinti tyrimus, lemti jų eigą. Kaip rodo patirtis, saugumo struktūroms suradus ir likvidavus partizanų bunkerį, neretai būdavo parengiama jo schema su pažymėtu dydžiu, aukščiu, vidaus suplanavimu, ventiliacijos angomis ir kitomis konstrukcijų detalėmis (Vėlius, Žygelis 2013, p.181) (12 pav.). Išsamūs tyrimų rezultatai galimi tik jungiant, lyginant ir analizuojant skirtingus šaltinius: operatyvines bylas, sulaikytų partizanų tardymo protokolus, istorinių įvykių liudininkų prisiminimus ir archeologinių tyrimų duomenis.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad Daugėliš-

kių miško bunkerio tyrimai ekspedicijos dalyviams suteikė galimybę permąstyti archeologijos mokslo apibrėžimą, ieškoti archeologiją ir partizaninio karo tyrimus vienijančių teorinių bei metodinių prieigų, archeologinių duomenų santykio su archyviniais, žodinės istorijos ir kitais šaltiniais.

Norint visapusiškai tirti partizaninį karą, archeologijos lauko tyrimų metodikos neužtenka – būtinas glaudus skirtingų mokslo šakų bendradarbiavimas. Archeologiniams duomenims pildant ir koreguojant rašytinius bei žodinės istorijos šaltinius, interpretuojant ir naujai pasakojant partizaninio karo istoriją, naujausiųjų laikų konfliktų archeologija nebėra vien tik metodas. Tai – archeologijos mokslo šaka, kurianti naują, tarpdalykiniais tyrimais pagrįstą pasakojimą apie partizaninį karą.

APIBENDRINIMAS IR IŠVADOS

Naujausiųjų laikų konfliktų archeologijos teorija kyla iš praktikos. Vakaruose pradėjus tyrinėti naujausiųjų laikų konfliktų vietas atskleisti šiems tyrimams būdingi, vienijantys bruožai: archeologinių tyrimų duomenys lyginami su žodine istorija, tekstiniais šaltiniais, vaizdiniais ir kitais duomenimis. Šiandien naujausiųjų laikų konfliktų archeologija yra pripažinta archeologijos mokslo šaka.

Nuo 1988 m. Lietuvoje savavališkai kasinėjant rezistentų palaikų užkasimo vietas, partizanų bunkerius ir žemines, partizaninio karo paveldui padaryta nepataisoma žala. Pirma, sunaikinti okupantų nusi kaltimus liudijantys įkalčiai, antra – prarasti moksliniai duomenys. Nuo 1992 m. rezistentų palaikų paieškose dalyvauja archeologai, antropologai, teismo medicinos ekspertai, nuo 1996 m. šiems tyrimams atlikti įstatymų nustatyta tvarka išduodami leidimai. 2010 m. pradėta tirti partizanų bunkerių vietas.

Naujausiųjų laikų konfliktų archeologija Lietuvoje tebėra naujas reiškinys, kurio apibrėžimas dar bus tikslinamas. 2010 m. žymi lūžį Lietuvos partizaninio karo tyrimuose ir tam tikra dalimi Lietuvos archeologijos moksle. Daugėliškių miško bunkerio tyrimai tapo kompleksinių tyrimų pavyzdžiu, parodė archeologijos svarbą naujausiųjų laikų konfliktų tyrinėjimams. Naujas požiūris į XX a. objektus sukė-

lė diskusijas dėl jų santykio su archeologijos mokslu. Reikia pabrėžti, kad jokia tiriama vieta, nesvarbu, ar ji priešistorinių, ankstyvųjų istorinių, ar naujausiųjų laikų, savaime nėra archeologijos mokslo objektas. Į mokslinį lauką jis patenka arba nepatenka tyrėjų archeologų dėka, kuomet imama interpretuoti radinius, sieti gautus duomenis su istoriniais šaltiniais, o juos apibendrinus pateikiamos išvados.

Naujaisi partizaninio karo vietų archeologiniai tyrimai, panaudoti metodai, rezultatų, kurie koreguoja žodinės ir rašytinės istorijos duomenis, interpretavimas bei sklaida (pranešimai ir publikacijos) leidžia teigti, kad partizaninio karo vietos yra archeologijos, tiksliau – naujausiųjų laikų konfliktų archeologijos, objektas.

Padėka

Straipsnio autoriai nuoširdžiai dėkoja visiems, kurie išsakė komentarų ir patarimų dėl rengiamo straipsnio, pasidalino trūkstama literatūra ir iliustracijomis, suteikė duomenų bei įvairios kitos pagalbos: doc. M. Bertašiui, K. Čepkauskaitei, L. Ivanovaitėi, prof. dr. R. Jankauskui, D. Juodžiui, R. Kauniečiui, dr. G. Moshenskai, R. Narvydui, S. Sarcevičiui, S. Savulytei, V. Striužui, dr. V. Vaitkevičiui, doc. G. Vėliui, dr. M. Vitkūnui ir R. Žuolytei; už pastabas tobulinant ankstesnį šio straipsnio rankraštį – dviem jo recenzentams.

TYRINĖTŲ PARTIZANINIO KARO VIETŲ KATALOGAS¹⁸

Šiame kataloge pateikiami duomenys apie iki 2013 m. imtinai Lietuvoje archeologų tyrinėtą partizaninio karo vietas. Atsižvelgus į tyrimų objekto tipą išskiriamos rezistentų palaikų užkasimo vietų, partizanų bunkerių, rezistentų mirties nuosprendžių vykdymo, mūšių vietų ir sodybų grupės. Atskirose grupėse vietovės pateikiamos abėcėlės tvarka. Kataloge nurodoma:

1. Vietovės adresas pagal administracinį suskirstymą (rajonas ar savivaldybė). Jei tyrimai atlikti didesnėse gyvenvietėse, tam tikrais atvejais jų vieta apibūdinama tiksliau (pvz., kapinės, dvaro teritorija), pateikiamas tikslus jų adresas.

2. Tyrimų užsakovas (ar iniciatoriai), tyrimų vadovo pavardė ir trumpa rezultatų apžvalga.

3. Literatūros apie atliktus tyrimus sąrašas.

Reikia pastebėti, kad iki 1996 m. (kai kuriais atvejais – ir vėliau) rezistentų palaikų užkasimo vietos buvo tyrinėjamos neišdavus leidimų archeologiniams tyrimams atlikti. Apie daugumą šių tyrimų trūksta net ir paprasčiausios informacijos: nežinomos tyrimų vietos, dalyvavusių archeologų pavardės, gauti rezultatai. Dėl šios priežasties kataloge pateikiamas ne visas rezistentų palaikų paieškų ir užkasimo vietų tyrimų sąrašas. Žinančiuosius papildomų duomenų autoriai maloniai prašo kreiptis straipsnio pabaigoje nurodytais kontaktais.

Rezistentų palaikų užkasimo vietos

1. ALYTAUS ŠILAS (Alytaus r.).

2011–2012 m. LGGRTC užsakymu L. Ivanovaitė ir G. Petrauskas spėjamoje partizanų palaikų užkasimo vietoje Alytaus šile ištyrė 200 m² plotą. Partizanų palaikų nerasta.

Lit.: Ivanovaitė 2011; Petrauskas 2012b.

2. BIRŽAI, Jovaro, Švyturio g.

1996 m. LPKTS Biržų skyriaus užsakymu R. Songailaitė rezistentų palaikų užkasimo vietoje Biržuose ištyrė 25 m² plotą, rado pavienių žmonių kaulų.

Lit.: Songailaitė 1996.

3. DAGIŲ MIŠKAS (Mažeikių r.).

1999 m. Mažeikių muziejaus ir LPKTS Mažeikių skyriaus užsakymu A. Cholodinskienė Dagių miške tyrinėjo spėjamą rezistentų palaikų užkasimo vietą, rado 4-ių partizanų – F. Gerulskio, J. Jakumo, K. Strazdausko ir K. Venckaus – palaikus.

Lit.: Šidlauskas 2004.

4. DRUSKIAI (Molėtų r.).

2011 m. LGGRTC užsakymu A. Kuzmickas buvusios Meškų sodybos teritorijoje, spėjamoje partizano J. Meškos palaikų užkasimo vietoje, ištyrė 33,5 m², georadaru žvalgė 500 m² plotą. Partizano palaikų nerasta.

Lit.: Marcinkevičiūtė, Zabiela 2012, p.634.

5. DUSETOS, K. Būgos g. 22 (Zarasų r.).

2012 m. LGGRTC užsakymu A. Žilinskaitė Dusetų miestelyje buvusios NKVD būstinės teritorijoje, spėjamoje rezistentų palaikų užkasimo vietoje, ištyrė 89,8 m² plotą. Aptikti 4 kapai. Rezistentų palaikų nerasta; ištirtuose kapuose mirusieji buvo palaidoti anksčiau nei XX a. viduryje. 2013 m. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Karo mokslų instituto Karo istorijos centro užsakymu tyrimai buvo pratęsti (vad. M. Vitkūnas). Tyrimų metu palaikų neaptikta¹⁹.

Lit.: Juozevičiūtė 2012a, p.201; Savulytė 2013, p.29–30, 49, 52; Žilinskaitė, Vėlius 2013b.

¹⁸ Kataloge nurodytas objekto (vietovės) numeris atitinka numerį, esantį 3 pav.

¹⁹ Dr. M. Vitkūno žodinė informacija.

6. KAUNAS, Marvelė.

2008 m. režisieriaus J. Ohmano iniciatyva M. Bertašius spėjamoje partizano J. Lukšos-Daumanto palaikų užkasimo vietoje atidengė apie 200 m² plotą²⁰. Partizano palaikų nerasta.

Lit.: Musteikis 2008.

7. KUISIŲ MIŠKAS (Tauragės r.).

2002 m. Tauragės r. BĮ Kultūros centro užsakymu B. Dakanis Kuisių miške ištyrė 16,5 m² plotą, rado partizano V. Jakučio-Skaisgirio palaikus.

Lit.: Dakanis 2002.

8. KUPIŠKIS, Ežerėlio g. 16, 18.

1997 m. P. Tebelškis ištyrė atsitiktinai Kupiškėje tiesiant vandentiekį aptiktų Antrojo pasaulinio karo ar pokario metais žuvusio 25–30 m. amžiaus vyro palaikų užkasimo vietą – iš viso apie 14 m² plotą.

Lit.: Tebelškis 1997.

9. LEIPALINGIS, Dzūkų g. 15 (Druskininkų sav.).

1991 m. visuomeninės iniciatyvinės grupės prašymu V. Urbanavičius tyrinėjo buvusių apkasų ir Leipalingio valsčiaus NKVD–MVD–MGB priklausiusio pastato vietas, aptiko 32-jų rezistentų palaikus. Tikslus ištirto ploto dydis nežinomas.

Lit.: Rimkus 1996.

10. LIEPKALNIS²¹ (Akmenės r.).

2006 m. LGGRTC užsakymu G. Vėlius Liepkalnio kaime, spėjamoje partizano K. Liuberskio-Žvainio palaikų užkasimo vietoje, ištyrė 16 m² plotą. Partizano palaikų nerasta.

Lit.: Vėlius 2006.

11. MAGUČIŲ MIŠKAS (Zarasų r.).

1989 m. Zarasų r. vykdomojo komiteto užsaky-

mu V. Urbanavičius Magučių miške tyrinėjo spėjamą rezistentų palaikų užkasimo vietą, aptiko 6-ių asmenų palaikus. Tikslus ištirto ploto dydis nežinomas.

Lit.: Urbanavičius 1999, p.581.

12. MARIJAMPOLĖ, Vytauto g. 26.

1999 m. Marijampolės savivaldybės administracijos užsakymu B. Dakanis buvusio Marijampolės valsčiaus NKVD–MVD–MGB pastato teritorijoje ištyrė 96,3 m² plotą, rado 7-ių rezistentų palaikus.

Lit.: Dakanis 1999.

13. PANEVĖŽYS, A. Smetonos g. 30.

2010 m. LPKTS Panevėžio skyriaus užsakymu A. Petrulienė NKVD priklausiusio pastato teritorijoje, spėjamoje rezistentų palaikų užkasimo vietoje, ištyrė 22 m² plotą, aptiko 8-ių mirusiųjų palaikus. Rezistentų palaikų nerasta; tyrimų metu aptikti palaikai buvo palaidoti anksčiau nei XX a.

Lit.: Petrulienė 2011.

14. RIETAVAS, Oginskių dvaro sodyba.

2010 m. IĮ „Senų senovė“ (vad. D. Kontrimas) ištyrė atsitiktinai Rietavo Oginskių dvaro sodybos žvalgomųjų archeologinių tyrimų metu aptiktų 5-ių partizanų palaikų užkasimo vietą, iš viso 24 m² plotą. Atlikus palaikų teismo medicinos ekspertizę, remiantis LYA saugomos operatyvinės bylos duomenimis, kaukolių ir žuvusiųjų nuotraukų sugretinimu, nustatytos partizanų A. Kontrimo-Paramos, A. Gedminto-Lakštučio, P. Grauslio-Pavasario, O. Juškienės-Onutės ir J. Oželio-Dagilio asmenybės.

Lit.: Kontrimas 2011, p.240–241; Žygelis 2012; Savulytė 2013, p.26–27.

²⁰ Doc. M. Bertašius žodinė informacija.

²¹ Archeologinių tyrimų vadovas G. Vėlius tyrimų vietą įvardino esančią „...šalia Menčių kaimo, buvusios evangelikų liuteronų kunigų (vėliau Lunkevičienės) sodybos teritorijoje“ (Vėlius 2006, p.3–4). Šiame straipsnyje nurodomas tikslus minėtas vietovardis.

15. SPAIGIAI (APUŠROTAS)²² (Akmenės r.).

2010 m. Akmenės r. savivaldybės administracijos užsakymu R. Kraniauskas Apušroto kaimo senosiose kapinėse, spėjamoje partizanų palaikų laidojimo vietoje, ištyrė 19,5 m² plotą, aptiko 10-ies mirusiųjų palaikus. Partizanų palaikų nerasta; ištirtuose kapuose mirusieji buvo palaidoti XIX a.

Lit.: Kraniauskas 2011; Jankauskas ir kt. 2012, p.607.

16. TAURAGĖ, Prezidento g. 38.

2007 m. LGGRTC užsakymu G. Vėlius buvusio Tauragės apskr. NKVD–MVD–MGB kalėjimo kieme ir jo aplinkoje, spėjamoje rezistentų palaikų užkasimo vietoje, ištyrė 12 m² plotą. Rezistentų palaikų nerasta.

Lit.: Vėlius 2007.

17. TOLIOČIAI (Šiaulių r.).

2001 m. LGGRTC užsakymu V. Vainilaitis Toliočiuose, spėjamoje rezistentų palaikų užkasimo vietoje, atliko žvalgomuosius archeologinius tyrimus. Rezistentų palaikų nerasta.

Lit.: Lietuvos 2001, p.14.

18. UKMERGĖ, Kauno g. 3.

2003 m. LGGRTC užsakymu D. Luchtanienė buvusio Ukmergės apskrities NKVD–MVD–MGB pastato teritorijoje, spėjamoje rezistentų palaikų užkasimo vietoje, ištyrė 7 m² plotą. Rezistentų palaikų nerasta.

Lit.: Luchtanienė 2004.

19. UTENA, Maironio g. 3.

1996 m. KPD Utenos teritorinio padalinio užsakymu D. Luchtanienė policijos komisariato areštinės statybų aikštelėje, spėjamoje rezistentų palaikų užkasimo vietoje, ištyrė 18,5 m² plotą. Rezistentų palaikų nerasta.

Lit.: Luchtanienė 1996.

20. UTENA, Užpalių g.

1992 m. Utenos kraštotyros muziejus (vad. D. Ribokas) spėjamoje partizanų palaikų užkasimo vietoje ištyrė 143 m² plotą, aptiko 19 kapų. Rezistentų palaikų nerasta; ištirtuose kapuose mirusieji buvo palaidoti XVIII a. 2-ojoje pusėje – XIX a. pradžioje.

Lit.: Asadauskas 1994, p.295.

21. VAIGUVA, Alyvų g. 20 (Kelmės r.).

2013 m. LGGRTC užsakymu A. Žilinskaitė spėjamoje partizanų ryšininko V. Andrijausko palaikų užkasimo vietoje ištyrė 35 m² plotą. Ryšininko palaikų nerasta²³.

22. VEISIEJAI, Vytauto g. 16 (Lazdijų r.).

2005 m. Lazdijų r. savivaldybės administracijos užsakymu D. Stankevičiūtė spėjamoje partizano Č. Burneikos-Kėkšto palaikų užkasimo vietoje ištyrė 54 m² plotą. Partizano palaikų nerasta.

Lit.: Stankevičiūtė 2006.

23. VILNIUS, Naujosios Rasų kapinės.

2005 m. LGGRTC užsakymu R. Žukovskis Vilniaus Naujųjų Rasų kapinių teritorijoje, spėjamoje Antrojo pasaulinio karo ar pokario masinėje kapavietėje, ištyrė 16,4 m² plotą, aptiko 4 kapus, kuriuose buvo palaidota 15 mirusiųjų. Rezistentų palaikų nerasta; kapuose buvo palaidoti Raudonosios armijos kariai – karo belaisviai ir Vilniaus miesto gyventojai.

Lit.: Jankauskas ir kt. 2006, p.452–453; Žukovskis 2006.

24. VILNIUS, Žemųjų Panerių parkas.

2008 m. LGGRTC užsakymu G. Vėlius Žemųjų Panerių parko teritorijoje, spėjamoje rezistentų masinėje kapavietėje, ištyrė 4 m² plotą, aptiko mažiausiai 20 suardytų mirusiųjų palaikų. Rezistentų palaikų nerasta; tyrinėtoje vietoje buvo masinė civilių gyventojų kapavietė.

Lit.: Vėlius 2009.

²² Archeologiniai tyrimai atlikti į Spaigių kaimo teritoriją patenkančiose Apušroto kaimo senosiose kapinėse.

²³ Doc. G. Vėliaus žodinė informacija.

25. VILNIUS, Tuskulėnų dvaro sodyba.

LR Prezidento dekretu sudarius valstybinę komisiją, 1994–1996 ir 2003 m. VŠĮ Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“ (vad. V. Urbanavičius) Tuskulėnų dvaro sodybos teritorijoje buvusioje NKGB–MGB Vilniaus vidaus kalėjime nužudytų rezistentų masinėje kapavietėje ištyrė 6940 m² plotą. Aptiktos 45 duobės, kuriose buvo suversti 724-ių asmenų palaikai. Atlikus palaikų teismo medicinos ekspertizę, išanalizavus KGB bylų duomenis, žuvusiųjų gimiinių laiškuose nurodytus mirusiųjų požymius ir nuotraukas, padarius kaukolių ir žuvusiųjų nuotraukų sugretinimą, identifikuoti 52-jų asmenų palaikai. 2008 m. atlikti dendrochronologiniai tyrimai, iširtas dar 225,4 m² plotas; palaikų nerasta.

Lit.: Urbanavičius 1995; 2005; 2008; Vaškevičiūtė 1998; 1999; Garmus *ir kt.* 1999; Jankauskas *ir kt.* 2005a; 2005b; Vaitiekus 2006, p.102–117, 187–204, 249–255; Jankauskas 2009, p.395–404; 2012, p.409–410; Bird 2013, p.64, 86–92, 107–199, 259–270, 278–288, 310–324; Savulytė 2013, p.24–26.

Partizanų bunkeriai

26. BALANDIŠKIS (Radviliškio r.).

2010 m. LGGRTC užsakymu G. Vėlius ištyrė partizanų ryšininų Sąjū sodyboje Balandiškyje buvusį bunkerį. Tyrimų metu aptiktos medinės bunkerio konstrukcijos ir 2 ventiliacijos angos. Bunkeris buvo 1,9x3 m dydžio, iki 1,35 m aukščio, įėjimas – 0,7x0,8 m dydžio. Iš viso iširtas 20 m² plotas, aptiktas 31 ypatūs radinys.

Lit.: Vėlius 2011a; Vėlius, Žygelis 2013, p.211, 217–221.

27. DAUGĖLIŠKIŲ MIŠKAS (Raseinių r.).

2010 m. tyrėjų grupė (vad. G. Petrauskas) asmenine iniciatyva ištyrė LLKS tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotojo L. Grigonio-Užpalio va-

davietę Daugėliškių miške. Tyrimų metu aptiktos medinės bunkerio konstrukcijos ir ventiliacijos anga. Bunkeris buvo 2x3 m dydžio, 1,5 m aukščio. Rasti dviejų partizanų – V. Kuzmicko-Sakaliuko, J. Tomkaus-Gabrio ir partizano Bangos²⁴ – kaukolių skliauto fragmentai, atkurta bunkerio šturmo eiga, nustatyti partizanų paskutiniųjų šūvių komponentai: kulka ir šovinio tūtelė. Iš viso iširtas 17,9 m² plotas, aptikti 1059 ypatieji radiniai.

Lit.: Čepulytė 2010; Kuckailis 2010; 2011a; 2011b, p.19, 21; Čepulytė, Petrauskas 2011; 2012; Jankauskas *ir kt.* 2011, p.497; Petrauskas 2011; Vitkūnas 2012, p.17; Daugėliškių 2014, p.28.

28. DOVYDŲ MIŠKAS (Kėdainių r.).

2012 m. LPKTS Kėdainių skyriaus užsakymu Kėdainių krašto muziejus (vad. A. Juknevičius) ištyrė 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos signataro J. Šibailos-Merainio bunkerį Dovydų miške. Tyrimų metu aptikti sunaikinto bunkerio likučiai, ventiliacijos anga. Bunkeris buvo 3,05x3,3 m dydžio, 1,7 m aukščio (patalpa – 1,4 m aukščio). Iš viso iširtas 20,5 m² plotas, aptikti 103 ypatieji radiniai.

Lit.: Juknevičius 2013.

29. MINAIČIAI (Radviliškio r.).

2010 m. LGGRTC užsakymu G. Vėlius ištyrė partizanų rėmėjų Miknių sodyboje Minaičiuose buvusį bunkerį, 1949 m. vasario 16 d. LLKS Deklaracijos pasirašymo vietą. Tyrimų metu aptiktos medinės bunkerio konstrukcijos ir ventiliacijos angų pėdsakai. Bunkeris buvo 1,77x2,9 m dydžio, 1,44 m aukščio, įėjimas – apie 0,62x0,88 m dydžio. Iš viso iširtas 63 m² plotas.

Lit.: Vėlius 2011b; Vėlius, Žygelis 2013, p.210–218, 221–225.

30. PAGRENDOS MIŠKAS (Elektrėnų sav.).

2013 m. Elektrėnų savivaldybės administracijos

²⁴ Bunkerio šturmo metu žuvo 5 partizanai, vienas buvo suimtas gyvas. Tyrimų metu aptiktus dviejų žmonių kaukolių fragmentus turimi duomenys leidžia susieti su trim bunkerio viduje žuvusiais partizanais.

užsakymu KŠM (vad. L. Ivanovaitė) ištyrė Didžiosios Kovos rinktinės I. Nasutavičiaus-Bondaro būrio partizanų bunkerį Pagrendos miške. Tyrimų metu aptiktas zigzago formos įėjimas ir medinės bunkerio konstrukcijos. Bunkeris buvo 2,6x3,4 m dydžio, 1,5 m aukščio. Iš viso ištirtas 28,8 m² plotas, aptikta daugiau nei 700 ypačiųjų radinių.

Lit.: Ivanovaitė 2013a.

31. ZERVYNŲ (PALKABALIO) MIŠKAS²⁵ (Varėnos r.).

2012 m. LGGRTC užsakymu A. Žilinskaitė ištyrė Dainavos apygardos partizano Kazimieraičio rinktinės DLK Vytauto tėvūnijos Genio grupės štabo bunkerį, spėjama partizanų A. Česnulevičiaus, V. Lukoševičiaus, J. Morkūno ir V. Sadausko palaikų užkasimo vietą. Tyrimų metu aptiktos medinės bunkerio konstrukcijos, įėjimo ir prieangio liekanos. Bunkeris buvo 3,2x3,35 m dydžio, prieangis – 1,8x1,8 m dydžio. Bunkeryje rasti keli apdegti kaulų fragmentai; suardytų palaikų liekanų aptikta už 15 m nuo bunkerio buvusioje duobėje. Iš viso ištirtas 75,25 m² plotas, aptikti 684 ypatieji radiniai.

Lit.: Juozevičiūtė 2012a; Savulytė 2013, p.28–29, 40–48, 50–51; Žilinskaitė, Vėlius 2013a.

Rezistentų mirties nuosprendžių vykdymo vietos

32. VILNIUS, Aukų g. 2A.

1997–1998 m. LGGRTC užsakymu AB Paminklų restauravimo institutas (vad. S. Sarcevičius, V. Daminaitis) tyrinėjo buvusio NKGB–MGB–KGB vidaus kalėjimo Vilniuje (dab. GAM) šaudymo kamerą. Tyrimų metu aptikta raudonais dažais dažytų kameros betoninių grindų fragmentų ir vamzdis nužudytųjų kraujui patalpoje nuplauti, rasta įvairių re-

zistentų asmeninių daiktų. Be archeologinių, atlikti geologiniai, istoriniai, architektūriniai ir polichromijos tyrimai. Iš viso ištirtas apie 30 m² plotas.

Lit.: Sarcevičius 1997; Daminaitis 1998; Vaitiekus 2006, p.81–89.

Mūšių vietos

33. KALNIŠKĖS MIŠKAS (Lazdijų r.).

2006 m. Lazdijų r. savivaldybės administracijos užsakymu VŠĮ „Kultūros paveldo išsaugojimo pajėgos“ (vad. E. Pranckėnaitė) žvalgė Kalniškės mūšio, kuriame 1945 m. gegužės 16 d. apie 90 Lietuvos partizanų kovėsi su sovietų reguliariosios kariuomenės 220-uoju Kutuzovo ordino pulku, vietą. Iš viso žvalgytas 5000 m² plotas, aptikta šovinių, tūtelių, kulku ir kitų radinių.

Lit.: Pranckėnaitė 2006.

Sodybos

34. BALANDIŠKIS (Radviliškio r.).

2012–2013 m. LLKJS (vad. G. Petrauskas ir V. Vaitkevičius) tyrinėjo partizanų ryšininkų Sąjū sodybą Balandiškyje: gyvenamąjį namą, jo pasienius ir daržinės vietą. Atlikti archeologiniai, istoriniai, architektūriniai, žodinės istorijos tyrimai, sodybos želdinių inventorizacija, antžeminiu trimačiu lazeriniu skaitytuvu sukurtas trimatis gyvenamojo namo maketas, planas, išsklotinės ir pjūviai, georadaru žvalgytos spėjamos partizanų archyvo ir rūšio vietos. Gyvenamajame name (apie 82 m²) išvalytos griuvenos, name ištirtas apie 10 m², pasieniuose – apie 42 m², daržinės vietoje – apie 70 m² plotas. Iš viso aptikta apie 900 ypačiųjų radinių.

Lit.: Čepulytė, Kulevičius 2012, p.202–203; Čepulytė, Vaitkevičius 2013; Petrauskas, Vaitkevičius 2013a; 2013b.

²⁵ Nors Zervynų (Palkabalio) miške atliktų archeologinių tyrimų tikslas buvo ieškoti žuvusių partizanų palaikų ir juos ekshumuoti, dėl tyrimų pobūdžio kataloge jie aprašomi partizanų bunkerių poskyryje.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Almonaitis, V., Almonaitienė, J., 2006. Lukšto būrio partizanų slėptuvė Šilų miške (Kęstučio apygarda). *Tremtinys*, 23 (birželio 8), 6.
- Asadauskas, A., 1994. Archeologinių paminklų tyrimai Lietuvoje 1992 metais. *Lietuvos istorijos metraštis, 1992 metai*, 291–296.
- Ashworth, G.J., 2008. The Memorialization of Violence and Tragedy: Human Trauma as Heritage. In: Graham, B., Howard, P., eds. *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 231–244.
- Baltrušaitis, A., 2001. Ypatingomis aplinkybėmis ypatinga išmintis ir išradingumas. *Statyba ir architektūra*, 9, 13–43.
- Bird, C.E., 2013. *State-Sponsored Violence in the Soviet Union: Skeletal Trauma and Burial Organization in a Post-World War II Lithuanian Sample* (Doctoral dissertation). Michigan State University.
- Brown, M., 2009. Strange Meetings: Archaeology on the Western Front. In: Forbes, N., Page, R., Pérez, G., eds. *Europe's Deadly Century. Perspectives on 20th Century Conflict Heritage*. Swindon: English Heritage, 59–64.
- Carr, G., 2009. Landscapes of Occupation: A Case Study from the Channel Islands. In: Forbes, N., Page, R., Pérez, G., eds. *Europe's Deadly Century. Perspectives on 20th Century Conflict Heritage*. Swindon: English Heritage, 35–43.
- Cocroft, W.D., 2009. Recording Landscapes of War. In: Forbes, N., Page, R., Pérez, G., eds. *Europe's Deadly Century. Perspectives on 20th Century Conflict Heritage*. Swindon: English Heritage, 18–26.
- Cocroft, W.D., Wilson, L.K., 2006. Archaeology and Art at Spadeadam Rocket Establishment (Cumbria). In: Schofield, J., Klausmeier, A., Purbrick, L., eds. *Re-mapping the Field: New Approaches in Conflict Archaeology*. Berlin: Westkreuz-Verlag, 15–21.
- Compañy, G., González, G., Ovando, L., Rossetto, D., 2011. A Political Archaeology of Latin America's Recent Past: A Bridge Towards our History. In: Myers, A., Moshenska, G., eds. *Archaeologies of Internment*. New York: Springer, 229–244.
- Čekutis, R., 2011. Memorialas Lietuvos partizanams. *GR*, 1 (29), 182–186.
- Čepaitienė, R., 2010. *Paveldosauga globaliajame pasaulyje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Čepkauskaitė, K., 2013. *XX a. objektų archeologiniai tyrimai Lietuvoje* (bakalauro darbas). Vilniaus universitetas.
- Čepulytė, A., 2010. Daugėliškių miške atgaivinti šešiasdešimties metų senumo įvykiai. *Tremtinys*, 28 (liepos 30), 1–2.
- Čepulytė, A., 2011. Probleminiai ginkluotos rezistencijos įamžinimo aspektai. *LIS*, 28, 116–128.
- Čepulytė, A., 2012. *Ginkluota rezistencija: nuo palikimo sovietmečiu prie paveldo posovietmečiu* (magistro darbas). Vilniaus universitetas.
- Čepulytė, A., Kulevičius, S., 2012. Netradicinė akademinė vasara Sąjū sodyboje Balandiškyje. *LIS*, 30, 200–203.
- Čepulytė, A., Petrauskas, G., 2011. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio štabo bunkerio archeologiniai tyrimai Daugėliškių miške. *GR*, 2 (30), 165–172.
- Čepulytė, A., Petrauskas, G., 2012. Archeologiniai partizanų bunkerių tyrimai: naujo lūžio pradžia? In: Baltutis, R., sud. *Sibiro Alma Mater. Ave, vita! ...Būk sveikas, gyvenime!* Šiaulių universiteto leidykla, 182–191.
- Čepulytė, A., Vaitkevičius, V., 2013. Iš 1949 metų Lietuvos partizanų vadų susitikimo istorijos: laikas ir vieta. *LIS*, 32, 99–124.
- Česnys, G., 1991. Gerai pasvarstykite. Ar dera drumsti mirusiųjų ramybę? *Sveikata*, 1, 5–7.
- Dakanis, B., 1999. *Rezistentų užkasimo vietos Marijampolėje, Vytauto g. 26 žvalgomųjų archeologijos tyrimų ataskaita*. LIIR, F. 1, b. 3413.
- Dakanis, B., 2002. *Kario savanorio, partizano Vinco Jakučio-Skaisgirio palaikų užkasimo vietos (Tauragės r.) žvalgomųjų archeologijos tyrimų 2002 m. ataskaita*. LIIR, F. 1, b. 3994.
- Daminaitis, V., 1998. *1998 m. Vilniuje, Lietuvos Genocido Aukų muziejuje esančios šaudymo kame-*

ros archeologijos tyrimų ataskaita. GAM, ARCH – ARCH 3.

Darvill, T., 2008. *The Concise Oxford Dictionary of Archaeology*, 2nd ed. Oxford University Press.

Daugėliškių, 2014. Daugėliškių miško bunkerio paslaptys. *Liaudies kultūra*, 1, 28–30.

Dėl Ministro, 2012. *Dėl Ministro Pirmininko 2012 m. vasario 14 d. potvarkiu Nr. 54 sudarytos darbo grupės siūlymų*. Straipsnio autorių asmeninis archyvas.

Foley, R.T., 2011. Learning War's Lessons: The German Army and the Battle of the Somme 1916. *JMH*, 75, 471–504.

Garmus, A., Jankauskas, R., Urbanavičius, V., 1999. Prospects of Lithuanian Forensic Anthropology. *AML*, 6 (3), 238–241.

González-Ruibal, A., 2011. The Archaeology of Internment in Francoist Spain (1936–1952). In: Myers, A., Moshenska, G., eds. *Archaeologies of Internment*. New York: Springer, 53–73.

González-Ruibal, A., 2012. From the Battlefield to the Labour Camp: Archaeology of Civil War and Dictatorship in Spain. *Antiquity*, 86, 456–473.

Ivanovaitė, L., 2011. *Spėjamos partizanų palai-
kų užkasimo vietos (Alytaus r., Alovės sen., Alytaus
šilo 24 kvartalas) archeologinių žvalgomųjų tyrimų
2011 m. ataskaita*. LIIR, F. 1, b. 5725.

Ivanovaitė, L., 2013a. *Didžiosios Kovos rinktinės
Ignoto Nasutavičiaus-Bondaro būrio partizanų bun-
kerio vietos (Elektrėnų sav., Pastrėvio sen., Pagrendos
miškas) archeologinių tyrimų 2013 m. ataskaita*. LIIR
(neinventorinta).

Ivanovaitė, L., 2013b. *Didžiosios Kovos rinktinės
Ignoto Nasutavičiaus-Bondaro būrio partizanų bun-
kerio vietos, esančios Pagrendos miške, Pastrėvio sen.,
Elektrėnų sav., detaliųjų archeologinių tyrimų 2013
m. projektas*. Prieiga per: [http://archeologijosdb.
kpd.lt/rinkmenos/Livija%20Ivanovaite%20Didzio-
sios%20Kovos2013%20m.%20projektas.pdf](http://archeologijosdb.kpd.lt/rinkmenos/Livija%20Ivanovaite%20Didzio-
sios%20Kovos2013%20m.%20projektas.pdf) [Žiūrė-
ta 2013 m. lapkričio 17 d.].

Jankauskas, R., 2009. Forensic Anthropology and Mortuary Archaeology in Lithuania. *Anthropo-
logischer Anzeiger*, 67 (4), 391–405.

Jankauskas, R., 2012. Bioarchaeological Rese-
arch in Lithuania during Two Last Decades. In: Za-
biela, G., Baubonis, Z., Marcinkevičiūtė, E., eds. *Ar-
chaeological Investigations in Independent Lithuania.
1990–2010*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija,
406–410.

Jankauskas, R., Barkus, A., Urbanavičius, A.,
2006. Preliminarūs 2005 m. kasinėjimų antropolo-
ginės medžiagos tyrimų rezultatai. *ATL 2005 metais*,
434–455.

Jankauskas, R., Barkus, A., Urbanavičius, A.,
2011. Preliminarūs 2010 m. archeologinių kasinė-
jimų antropologinės medžiagos tyrimų rezultatai.
ATL 2010 metais, 494–504.

Jankauskas, R., Barkus, A., Urbanavičius, V.,
Garmus, A., 2005a. Forensic Archaeology in Li-
thuania: the Tuskulėnai Mass Grave. *AML*, 12 (1),
70–74.

Jankauskas, R., Garmus, A., Barkus, A., Urba-
navičius, V., 2005b. Teismo archeologijos patirtis
Lietuvoje: Tuskulėnų masinės kapavietės Vilniuje
tyrimai. *LA*, 28, 217–230.

Jankauskas, R., Jatautis, Š., Suncovas, V., Urba-
navičius, A., 2012. Preliminarūs 2011 m. archeolo-
ginių tyrimų antropologinės medžiagos tyrimų re-
zultatai (griautiniai palaidojimai). *ATL 2011 metais*,
605–620.

Jankauskienė, E., Kuodytė, D., Trimonienė, R.,
Žygelis, D., sud., 2008. *Pietų Lietuvos partizanų sri-
tis. Atlasas: Dainavos ir Tauro apygardos*. Vilnius:
Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo
centras.

Juknevičius, A., 2013. *Lietuvos partizanų bun-
keris Dovydu miške, Truskavos sen., Kėdainių raj.
2012 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*.
Kultūros paveldo centro Paveldosaugos biblioteka,
F. 39, ap. 1, b. 3614.

Juozevičiūtė, V., 2012a. Archeologiniai tyrimai
Varėnos rajone. *GR*, 2 (32), 199–201.

Juozevičiūtė, V., 2012b. Visuomenei pristatyta
nauja ekspozicija Minaičiuose. *GR*, 1 (31), 227–228.

Juškevičienė, A., 1998. Ką mes bendromis jė-
gomis nuveikėme per 10-metį. In: Skučaitė, V., sud.

Laiko atodangos. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos dešimtmetis. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 38–47.

Kašėlionis, B., 1999. *Dainavos partizanai. Šarūno rinktinė (dokumentai ir prisiminimai).* Vilnius: DABA.

Kašėlionis, B., 2005. *Dainavos apygardos Šarūno rinktinės partizanų kovų atmintinos vietos 1944–1952. Atlasas.* Vilnius: Dizaino studija „Daba“.

Kaunietis, R., sud., 2006. *Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai*, V. Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“.

Kontrimas, D., 2011. Tyrimai Rietavo Oginskių dvaro sodybos teritorijoje. *ATL 2010 metais*, 237–242.

Kosas, M., 2008. Partizaninio pasipriešinimo fortifikacija (1944–1953). In: *XX a. fortifikacija Lietuvoje*. Kaunas: „Arx Baltica“ spaudos namai, 161–177.

Kraniauskas, R., 2011. Pokario rezistencijos dalyvių kapų paieška Apušroto (Gerkiškių) kaimo senosiose kapinėse. *ATL 2010 metais*, 134–139.

Kuckailis, E., 2010. Neramus 1950 metų liepos 22 dienos rytas Daugėliškių miške. *Karys*, 10, 51–53.

Kuckailis, E., 2011a. Neramus 1950 metų liepos 22-osios rytas Daugėliškių miške (2 dalis). *Karys*, 3, 42–44.

Kuckailis, E., 2011b. Partizanų bunkerių atstatymo klausimai. *Karys*, 8–9, 19–21.

Kuncevičius, A., Laužikas, R., Šmigelskas, R., Augustinavičius, R., 2012. Erdvės užkariavimas: 3D technologijos taikymo galimybės ir problemos Lietuvos archeologijoje. *Archaeologia Lituana*, 13, 7–28.

Kuodytė, D., 1990. Kaip įamžinsime Lietuvos partizanų atminimą. *Tremtinys*, 7, 1.

Kuodytė, D., Kašėta, A., sud., 1996. *Laisvės kovos 1944–1953 metais. Dokumentų rinkinys.* Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga.

Lietuvos, 1991. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas. 1991 m. gruodžio 11 d., Nr. I–2082. Dėl rezistentų ir kitų asmenų, nužudytų okupacinių režimų metu, palaikų perkėlimo. *LRATVŽ*, 36, 1761.

Lietuvos, 1992. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas. 1992 m. birželio 9 d., Nr. 446. Dėl rezistentų ir kitų asmenų, nužudytų okupacinių režimų metu, palaikų perkėlimo ir įamžinimo. *LRATVŽ*, 24, 1595–1598.

Lietuvos, 2001. *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. 2001 metų veiklos ataskaita.* Prieiga per: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2705&p_d=16996&p_k=1 [Žiūrėta 2013 m. spalio 10 d.].

Luchtanienė, D., 1996. *Utena, Maironio g. 3 (policijos komisariato areštinė). Žvalgomieji archeologiniai tyrimai ir priežiūra. Ataskaita.* LIIR, F. 1, b. 2586.

Luchtanienė, D., 2004. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų, ieškant rezistentų palaikų buvusiam Ukmergės NKVD kieme (Kauno g. 3) 2003 metais ataskaita.* LIIR, F. 1, b. 4132.

Marcinkevičiūtė, E., Zabiela, G., 2012. Mažai informatyvūs archeologiniai tyrinėjimai. *ATL 2011 metais*, 632–643.

Moshenska, G., 2008. Ethics and Ethical Critique in the Archaeology of Modern Conflict. *Norwegian Archaeological Review*, 41 (2), 159–175.

Moshenska, G., 2009a. Contested Pasts and Community Archaeologies: Public Engagement in the Archaeology of Modern Conflict. In: Forbes, N., Page, R., Pérez, G., eds. *Europe's Deadly Century. Perspectives on 20th Century Conflict Heritage.* Swindon: English Heritage, 73–79.

Moshenska, G., 2009b. Resonant Materiality and Violent Remembering: Archaeology, Memory and Bombing. *International Journal of Heritage Studies*, 15 (1), 44–56.

Moshenska, G., 2010. Working with Memory in the Archaeology of Modern Conflict. *Cambridge Archaeological Journal*, 20 (1), 33–48.

Moshenska, G., 2012. *The Archaeology of the Second World War. Uncovering Britain's Wartime Heritage.* Barnsley: Pen & Sword Archaeology.

Moshenska, G., 2013. Conflict. In: Graves-Brown, P., Harrison, R., Piccini, A., eds. *The Oxford Handbook of the Archaeology of the Contemporary World.* Oxford University Press, 351–363.

- Mosiejienė, R., 2001. Partizaninis karas Lietuvoje 1944–1953 m. In: Kuncevičius, A., sud. *Lietuvos gynybiniai įtvirtinimai*. Vilnius: Vaga, 44–54.
- Musteikis, A., 2008. J. Lukšos-Daumanto palai-
kų paieška. *Lietuvos žinios*, 150 (liepos 8), 14–15.
- Noreika, D., 2012. Kalniškės mūšis: laisvės kovų
paveikslo detalė. *GR*, 1 (31), 86–111.
- Pataria, 1992. Pataria specialistas. *Tremtinys*, 7,
1–2.
- Pečiūraitė, A., 1992. Gražinti vardą. *Lietuvos ai-
das*, 53 (kovo 18), 9.
- Petrauskas, G., 2011. Lietuvos laisvės kovos są-
jūdžio štabo bunkerio Daugėliškių miške tyrimai.
ATL 2010 metais, 515–522.
- Petrauskas, G., 2012a. *Lietuvos laisvės kovos są-
jūdžio štabo bunkerio (UK 33152) (Daugėliškių miš-
kas, Raseinių r., Ariogalos sen.) archeologinių tyrimų
2010 m. ataskaita*. LIIR, F. 1, b. 5661.
- Petrauskas, G., 2012b. *Spėjamos partizanų palai-
kų užkasimo vietos (Alytaus r., Alovės sen., Alytaus
šilo 24 kvartalas) žvalgomųjų archeologinių tyrimų
2012 m. ataskaita*. LIIR, F. 1, b. 5930.
- Petrauskas, G., Vaitkevičius, V., 2013a. Komp-
leksiniai Sąjū sodybos Balandiškyje tyrimai. *Gimta-
sai kraštas*, 6, 94–100.
- Petrauskas, G., Vaitkevičius, V., 2013b. Lietuvos
partizanų ryšininčių Sąjū sodybos Balandiškyje tyri-
mai. *ATL 2012 metais*, 642–651.
- Petruilienė, A., 2011. Kapai Panevėžyje, A. Sme-
tonos gatvėje 30. *ATL 2010 metais*, 146–148.
- Philpott, W., 2006. The Anglo–French Victory
on the Somme. *Diplomacy and Statecraft*, 17, 731–
751.
- Pranckėnaitė, E., 2006. *Kalniškių mūšio vietos
(IIP) (Lazdijų r.) 2006 metų archeologiniai žvalgy-
mai*. LIIR, F. 1, b. 5549.
- Prete, R.A., 2009. Joffre and the Origins of the
Somme: A Study in Allied Military Planning. *JMH*,
73, 417–448.
- Rátz, T., 2005. Interpretation in the House of
Terror. In: Smith, M., Robinson, M., eds. *Cultural
Tourism in a Changing World. Politics, Participa-
tion and (Re)presentation (=Tourism and Cultural
Change, 7)*. Clevedon: Channel View Publications,
244–256.
- Rimkus, H., 1996. Leipalingio partizanų palaikų
perlaidojimas 1991 m. *LKAr*, 17, 64–88.
- Rupšytė, L., Tautavičius, A., Zabiela, G., 2001.
Archeologija. In: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, I.
A–Ar. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos ins-
titutas, 714–717.
- Sarcevičius, S., 1997. *1997 m. Vilniuje, Lietuvos
genocido aukų muziejuje esančios manomos šaudymo
kameros archeologinių tyrimų ataskaita*. S. Sar-
cevičiaus asmeninis archyvas.
- Saunders, N., 2002. Excavating Memories: Ar-
chaeology and the Great War, 1914–2001. *Antiquity*,
76, 101–108.
- Saunders, N., 2003. *Trench Art. Materialities and
Memories of War*. Oxford: Berg.
- Saunders, N., 2009. Nick Saunders: Launching
the New Discipline of Modern Conflict Archaeology. *Current
Archaeology*, 235, 35–40.
- Savulytė, S., 2013. *Teismo archeologija Lietuvoje
(2012 metų ekshumacijos)* (bakalauro darbas). Vil-
niaus universitetas.
- Shanks, M., Tilley, Ch., 1992. *Re-Constructing
Archaeology. Theory and Practice*, 2nd ed. London:
Routledge.
- Songailaitė, R., 1996. *Rezistentų kapavietė Jova-
ro–Švyturio g. Biržuose. Žvalgomieji archeologiniai
tyrimai*. LIIR, F. 1, b. 2616.
- Stankevičiūtė, D., 2006. *Vytauto g. 16, Seiri-
jų mstl., Lazdijų raj., archeologinių žvalgomųjų tyri-
nėjų 2005 m. ataskaita*. LIIR, F. 1, b. 5267.
- Susirašinėjimas, 1993. *Susirašinėjimas su miestų ir
rajonų valdybomis, apygardomis ir kt. institucijomis ka-
pinių tvarkymo, perlaidojimo, konsultacijos ir kt. klausimais*. KPDA, F. 1, ap. 1, b. 104, 157–162, 182–184.
- Susirašinėjimas, 1995. *Susirašinėjimas su mies-
tų ir rajonų valdybomis ir kt. institucijomis kapinių
tvarkymo klausimais (priežiūros, konsultacijos, pa-
laidojimas ir kt.)*. KPDA, F. 1, ap. 1, b. 138, 52.
- Šidlauskas, G., 2004. Atskleistos sovietinio sau-
gumo paslaptys. Prieiga per: [http://www.genocid.lt/
Spec/darbai.htm](http://www.genocid.lt/Spec/darbai.htm) [Žiūrėta 2013 m. spalio 10 d.].

- Šimkūnaitė, D., 2007. *Kultūros paveldo kontrolė 1990–2006 m.* (magistro darbas). Vilniaus universitetas.
- Tebelškis, P., 1997. *Palaiškų paieškos darbų Kupiškyje, Ežerėlio g., tarp pastatų Nr. 16–18, vykdytų 1997 m. liepos 25 d., ataskaita.* LIIR, F. 1, b. 2824.
- Thomas, J., 2011. Archaeological Investigations of Second World War Prisoner of War Camps at Fort Hood, Texas. In: Myers, A., Moshenska, G., eds. *Archaeologies of Internment.* New York: Springer, 147–169.
- Tyrinėjimai, 2000. Tyrinėjimai, nesuteikę vertingos archeologinės informacijos. *ATL 1998 ir 1999 metais*, 621–630.
- Urbanavičius, V., 1995. Tuskulėnai – kagėbistų kruvinų nusikaltimų liudininkas. *Kardas*, 1–2, 38–39, 46.
- Urbanavičius, V., 1999. Nužudytieji ir gyvieji Lietuvoje. In: Ignatavičius, I., sud. *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998).* Vilnius: Vaga, 579–581.
- Urbanavičius, V., 2005. Grupinių kapų tyrimas Vilniuje, buvusio Tuskulėnų dvaro teritorijoje. *ATL 2003 metais*, 142–147.
- Urbanavičius, V., 2008. *Buv. Tuskulėnų dvaro teritorijos (Vilniaus m.) 2008 m. archeologinių tyrimų ataskaita.* LIIR, F. 1, b. 5088.
- Vaitiekus, S., 2006. *Tuskulėnai: egzekucijų aukos ir budeliai (1944–1947), 2-asis patais. ir papild. leid.* Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Valstybės saugumo departamentas.
- Valero Escandell, J.R., 2009. Recovery of Spanish Civil War Sites in the Valencia Region: From Methodological Research to the Creation of Tourist Routes. In: Forbes, N., Page, R., Pérez, G., eds. *Europe's Deadly Century. Perspectives on 20th Century Conflict Heritage.* Swindon: English Heritage, 44–53.
- Varnaitė, D., 1996. Šiandien – žinybų susirašinėjimas, ateityje – archyviniai dokumentai. *LKAr*, 19, 53–65.
- Vaškevičiūtė, I., 1998. Tragiškieji Vilniaus Tuskulėnai. *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Istorija*, XXXVIII, 51–53.
- Vaškevičiūtė, I., 1999. Tuskulėnai – komunizmo aukų kapas. In: Ignatavičius, I., sud. *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998).* Vilnius: Vaga, 581–584.
- Vėlius, G., 2006. *Menčių kaimo, Akmenės raj., buvusios evangelikų liuteronų kunigų sodybos teritorijos, archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2006 m. ataskaita.* LIIR, F. 1, b. 4651.
- Vėlius, G., 2007. *Tauragės m., Prezidento g. 38 namo kiemo archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2007 m. ataskaita.* LIIR, F. 1, b. 4987.
- Vėlius, G., 2009. Panerių miško parko masinė kapavietė. *ATL 2008 metais*, 168–171.
- Vėlius, G., 2011a. Lietuvos partizanų bunkerio Balandiško kaime tyrinėjimai. *ATL 2010 metais*, 523–527.
- Vėlius, G., 2011b. Partizanų vadavietės bunkerio Mėnaičių kaime tyrinėjimai. *ATL 2010 metais*, 527–531.
- Vėlius, G., Žygelis, D., 2013. Pokario Lietuvos partizanų bunkeriai Mėnaičių ir Balandiško k. (Grinkiškio sen., Radviliškio r.). *LA*, 39, 177–234.
- Vitkūnas, M., 2012. Karo archeologijos tyrimai. *Kariūnas*, 1, 16–19.
- Zabiela, G., 2002. Naujausiųjų laikų archeologija: tyrimo metodas ar istorijos pažinimo jungiamoji grandis. In: Asadauskienė, N., Kriščiūnas, E., Raugauskas, A., sud. *Istoriko atsakomybė.* Vilnius: VPU leidykla, 151–157.
- Zarankin, A., Salerno, M., 2011. The Engineering of Genocide: An Archaeology of Dictatorship in Argentina. In: Myers, A., Moshenska, G., eds. *Archaeologies of Internment.* New York: Springer, 207–227.
- Žilinskaitė, A., 2013. *Dainavos apygardos, partizano Kazimieraičio rinktinės, DLK Vytauto tėvūnijos, Genio grupės štabo bunkerio (Zervynų–Palkabalio miškas, Zervynų g-ja, Varėnos r.) 2012 metų detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita.* LIIR, F. 1, b. 6186.
- Žilinskaitė, A., Vėlius, G., 2013a. Genio grupės štabo bunkeris Zervynų–Palkabalio miške. *ATL 2012 metais*, 652–659.

Žilinskaitė, A., Vėlius, G., 2013b. Palaidojimai Dusetų NKVD būstinės kieme. *ATL 2012 metais*, 219–224.

Žygelis, D., 2012. Sugrižę iš nebūties (Rietavo dvaro sodyboje rastų partizanų palaikų identifikavimas). *GR*, 1 (31), 198–203.

Žukovskis, R., 2006. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai Vilniuje, Naujųjų Rasų teritorijoje. *ATL 2005 metais*, 138–141.

SANTRUMPOS

AML – Acta medica Lituanica
 ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje
 GAM – Genocido aukų muziejus
 GR – Genocidas ir rezistencija
 JMH – The Journal of Military History
 KAM – Krašto apsaugos ministerija
 KPD – Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos
 KPDA – Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos archyvas
 KŠM – Kaišiadorių muziejus

LA – Lietuvos archeologija
 LGGRTC – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras
 LIIR – Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas
 LIS – Lietuvos istorijos studijos
 LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
 LKAr – Laisvės kovų archyvas
 LLKĮS – Lietuvos laisvės kovos įamžintojų sąjūdis
 LLKS – Lietuvos Laisvės Kovos sąjūdis
 LPKTS – Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga
 LRATVŽ – Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios
 MGB – rus. *Министерство государственной безопасности* (Valstybės saugumo ministerija)
 MVD – rus. *Министерство внутренних дел* (Vidaus reikalų ministerija)
 NKGB – rus. *Народный комиссариат государственной безопасности* (Valstybės saugumo liaudies komisariatas)
 NKVD – rus. *Народный комиссариат внутренних дел* (Vidaus reikalų liaudies komisariatas)

MODERN CONFLICT ARCHAEOLOGY: A CASE OF THE INVESTIGATION OF THE LITHUANIAN PARTISAN WAR

Aistė Petrauskienė, Gediminas Petrauskas

Summary

The theory of modern conflict archaeology arises from practice. The investigation of modern conflict (First and Second World Wars, Spanish Civil War, Cold War, etc.) sites has begun in the West and uniting features characteristic of these investigations are being revealed: the comparison of archaeological research data with the oral history, text sources, and cartographic, visual, architec-

tural, and other data. Oral history is what distinguishes the 20th – early 21st century archaeological investigations from those in other periods that now lack a living memory; the object of the investigation follows from the community's memory (Fig. 1). Today modern conflict archaeology is recognised in the West as a branch of archaeological science.

Wanton digging of partisan bunkers, underground quarters, and the disposal sites of the remains of resistance fighters (Figs. 4, 5) has caused irreparable damage to the partisan war heritage in Lithuania since 1988. First, evidence attesting to the crimes of the occupiers has been destroyed and second, scientific data has been lost. Since 1992, archaeologists, anthropologists, and forensic medical experts have participated in searches for the remains of resistance fighters and since 1996, permits to conduct such investigations have been issued by the procedure prescribed by law (Table 1). The search for the remains of resistance fighters and the excavation of the disposal sites (Fig. 6) comprise the bulk of the archaeological investigations of partisan war sites organised in Lithuania (Figs. 3, 8). In 2010 a new research direction appeared on the archaeology horizon: the investigation of partisan bunkers. Meanwhile the investigation of resistance fighter execution sites, battlefields, and farmsteads connected with the partisan war has so far been sporadic.

Modern conflict archaeology is still a new phenomenon in Lithuania and its definition is still being revised. 2010 marks a turning point in the archaeological science of the Lithuanian partisan war and, to a certain degree, of Lithuania. The investigation of the Daugėliškių Forest (Raseiniai District) staff bunker of L. Grigonis-Užpalis, Deputy Chairman of the Presidium of the Council of the Union of Lithuanian Freedom Fighters (Fig. 9) became an example of a complex investigation and showed the importance of archaeology in the investigation of modern conflicts. The obtained results corrected the data from the operative and criminal case files and the portrayal of the historical events based on the recollections of the living partisan courier and witness to the historical events, A. K. Bersėnas-Stirniukas, and presented a new, somewhat more comprehensive narrative about the resistance and death of the partisans and the destruction of the bunker.

In order to comprehensively study the partisan war, archaeological field research methods are insufficient; close collaboration by different

branches of science is necessary. Prior to beginning an archaeological investigation of a partisan war site, historical and archival data for the site needs to be collected beforehand and analysed. During the first two decades of independence the majority of the partisan war sites: bunkers, underground quarters, shelters, battlefields, and death sites were pointed out by narrators, participants, and witnesses of the historical events. As the partisan war years recede, the number of people able to recall, tell about, and point out the event locations is constantly decreasing. In the future field surveys will be the only way of finding new partisan war sites.

Unlike in historic and Medieval archaeology, the course of an investigation is shaped by the large quantities of surviving written information about events of the partisan war (archival documents from the Soviet security structures and the partisans, recorded recollections by witnesses, items in the press) that are able to facilitate investigations. Comprehensive research results are only possible by combining, comparing, and analysing different sources: operative files, minutes from the interrogation of arrested partisans, the recollections of witnesses to the historical events, and archaeological investigation data.

The new attitude towards 20th century sites has prompted discussions about their relationship with archaeological science. It must be stressed that no investigated site, regardless of whether it is prehistoric, early historic, or modern, is automatically an object of archaeological science. It enters or fails to enter the field of science when, thanks to archaeological investigators, the discovered finds begin to be interpreted, the obtained data is connected with historical sources, and conclusions are presented after the data's summary.

The archaeological investigation of partisan war sites, the employed methods, and the interpretation and dissemination (papers and publications) of the results, which correct the oral and written historical data, allow one to state that partisan war sites are an object of archaeology, or more precisely of modern conflict archaeology.

LIST OF TABLES

Table 1. Permits issued for conducting archaeological investigations at the disposal sites of the remains of resistance fighters.

LIST OF FIGURES

Fig. 1. Recorded recollections by participants of the events investigated by archaeologists: a – a witness to the London Blitz during the Second World War, b – Daugėliškių Forest bunker courier A. K. Bersėnas-Stirniukas (on the left). *Photo by G. Moshenska and G. Petrauskas.*

Fig. 2. The local community during archaeological field work at modern conflict sites: a – the investigation of a London house destroyed during the Second World War, b – the investigation of the Balandiškis (Radviliškis District) farmstead of the Sajus family who were partisan couriers. *Photo by G. Moshenska and G. Petrauskas.*

Fig. 3. Partisan war sites excavated in Lithuania: I – disposal sites of the remains of resistance fighters, II – partisan bunkers, III – resistance fighter execution sites, IV – battlefields, V – farmsteads (the site numbers shown on the map correspond to the numbers in the Annex). *Drawing by G. Petrauskas.*

Fig. 4. Wanton digging, organised during the rebirth years, on the Knyzas family farm in Berzninkai (Kalvarija Municipality). The unearthed remains of S. Senda who was secretly buried in the rue garden. *Photo from the exposition of the Būdviėtis Public Regional Museum.*

Fig. 5. The 1991 search in Radviliškis for the remains of P. Bartkus-Žadgaila and B. Liesis-

Naktis who signed the 16 February 1949 Declaration, V. Šniuolis-Svajūnas, Chief-of-Staff of the Prisikėlimas [Resurrection] Military District, and partisans Aitvaras and Girėnas (who died on 13 August 1949). The search initiators are watching the excavation conducted with an excavator. *Photo by R. Kaunietis.*

Fig. 6. The remains of partisans discovered in 2010 on the grounds of the Oginskis family manor complex in Rietavas. *Photo by D. Kontrimas.*

Fig. 7. Cleaned up site of the Pagrenda Forest bunker. The bunker pit and zigzag entrance have been recreated and the dimensions of the excavated bunker marked. *Photo by G. Petrauskas.*

Fig. 8. Excavated partisan war sites: I – disposal sites of the remains of resistance fighters, II – partisan bunkers, III – resistance fighter execution sites, IV – battlefields, V – farmsteads. *Diagram by G. Petrauskas.*

Fig. 9. View of the Daugėliškių Forest bunker during the archaeological investigation. The unearthed layers, structures, and finds are marked. *Photo by V. Vaitkevičius.*

Fig. 10. The SVT-40 (38) semi-automatic rifle bayonet with partisan A. Meškauskas' nom de guerre ARAS engraved on the handle. The bayonet was found in the Daugėliškių Forest bunker. *Photo by G. Petrauskas.*

Fig. 11. A. Meškauskas-Elytė (left) and an unknown partisan (year unknown). *Photo from the personal archives of A. Čėpienė.*

Fig. 12. Plan, created by security personnel, of a partisan bunker belonging to the Duke Žvelgaitis Brigade (location unknown) that shows interior details and the bunker's dimensions (LYA, F. 3377, ap. 55, b. 221, l. 205).

Translated by A. Bakanauskas